

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XVIII. KÖTET. 8. SZÁM.

ADALÉKOK

A FINN-UGOR PALATALIS MÁSSALHANGZÓK
TÖRTÉNETÉHEZ.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

SZILASI MÓRICZ

L. TAGTÓL.

Ára 1 korona.

BUDAPEST.

1904.

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.

- I. k.** I. *Tel'fy Iván*: Solon adótörvényéről. 20 f. — II. *Tel'fy Iván*: Adalékok az attikai törvénykönyvhöz. 20 f. — III. *Tárkányi J. Béla*: A legújabb magyar Szentírásról. 40 f. — IV. *Szász Károly*: A Nibelungének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. 20 f. — V. *Toldy Ferencz*: Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása. 20 f. — VI. *Vámbéry Ármin*: A keleti török nyelvről. 20 f. — VII. *Imre Sándor*: Geleji Katona István főleg mint nyelvész. 60 f. — VIII. *Bartalus István*: A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Hangjegyekkel. 1 K 20 f. — IX. *Toldy Ferencz*: Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. 1 K 20 f. — X. *Brassai Sámuel*: A magyar bővített mondat. 40 f. — XI. *Bartalus I.*: A felsőaustriai kolostoroknak Magyarországot illető kéziratai- és nyomtatványairól. 40 f. (1867—1869.)
- II. k.** I. *Mátray Gábor*: A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvincodexről. 20 f. — II. *Szász Károly*: A tragikái felfogásról. 40 f. — III. *Joannovics Gy.*: Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. 40 f. — IV. *Finály Henrik*: Adalékok a magyar rokonértelmi szók értelmezéséhez. 40 f. — V. *Tel'fy Iván*: Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. 40 f. — VI. *Zichy Antal*: Q. Horatius satirái. 40 f. — VII. *Toldy Ferencz*: Ujabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. 80 f. — VIII. *Gr. Kuun Géza*: A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. 40 f. — IX. *Szilády Áron*: Magyar szófejtetések. 20 f. — X. *Szenássy Sándor*: A latin nyelv és dialektusai. 60 f. — XI. *Szilády Áron*: A defferekéről. 40 f. — XII. *Szvorényi József*: Emlékbeszéd Arvay Gergely felett. 20 f. (1869—1872.)
- III. k.** I. *Brassai Sámuel*: Commentator commentatus, Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóit után. 80 f. — II. *Szabó Károly*: Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. 20 f. — III. *Szabó Imre*: Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. 20 f. — IV. *Vadnai Károly*: Az első magyar társadalmi regény. 40 f. — V. *Finály Henrik*: Emlékbeszéd Engel József felett. 20 f. — VI. *Barna Ferdinánd*: A finn költészetéről, tekintettel a magyar ősköltészetre. 80 f. — VII. *Riedl Szeade*: Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső 1. tag felett. 20 f. — VIII. *Dr. Goldziher Ignác*: A nemzetiségi kérdés az araboknál. 60 f. — IX. *Riedl Szeade*: Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. 20 f. — X. *Gr. Kuun Géza*: Adalékok Krim történetéhez. 40 f. — XI. *Riedl Szeade*: Van-e elfogadható alapja az ikes-igék külön ragozásának. 40 f. (1872—1873.)
- IV. k.** I. *Brassai Sámuel*: Paraleipomena kai diorthomena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneide II-ik könyvére különös tekintettel a magyarra. 80 f. — II. *Bálinth Gábor*: Jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. 40 f. — III. *Bartal Antal*: A classica philológiának és az összehasonlító írja nyelvtudománynak mívelése hazánkban. 80 f. — IV. *Barna Ferdinánd*: A határozott és határozatlan mondatról. 40 f. — V. *Dr. Goldziher Ignác*: Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. 40 f. — VI. *Hunfalvy Pál*: Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről. — II. *Budenz József*: A németországi philológok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. 30 f. — VII. *Fogarasi János*: Az új szókrol. 30 f. — VIII. *Toldy F.*: Az új magyar orthologia. 30 f. — IX. *Barna Ferd.*: Az ikes igékről. 30 f. — X. *Szarvas G.*: A nyelvújításról. 30 f. (1873—1875.)
- V. k.** I. *Barna Ferdinánd*: Nyelvészkező hajlamok a magyar népnél. 50 f. — II. *Brassai Sámuel*: A neo- és palæologia ügyében. 60 f. — III. *Barna Ferdinánd*: A hangsúlyról a magyar nyelvben. 60 f. — IV. *Ballagi Mór*: Brassai és a nyelvújítás. 30 f. — V. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Kriza János l. t. felett. 50 f. — VI. *Bartalus István*: Művészet és nemzetiség. 40 f. — VII. *Tel'fy Iván*: Aeschylus 1 K 60 f. — VIII. *Barna Ferdinánd*: A mutató névmás hibás használata. 20 f. — IX. *Imre Sándor*: Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve. 1 K 20 f. — X. *Arany László*: Bérczy Károly emlékezete. (1875—1876.)
- VI. k.** I. *Mayr Aurél*: A lány aspiraták kiejtéséről a zendben. 20 f. — II. *Bálinth Gábor*: A mandsuk szertartásos könyve. 20 f. — III. *Dr. Barna Ignác*: A rómaiak satirájáról és satirairóikról. 40 f. — IV. *Dr. Goldziher Ignác*: A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. 1 K. — V. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött.

ADALÉKOK
A FINN-UGOR PALATALIS MÁSSALHANGZÓK
TÖRTÉNETÉHEZ.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

SZILASI MÓRICZ

L. TAGTÓL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1904.

Adalékok a finnugor palatalis mássalhangzók történetéhez.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia I. osztályának 1903. évi november 23-án
tartott ülésében.)

I. FEJEZET.

Finnugor szókezdő mélyhangú k és χ (h).

Meg akarom vizsgálni azt a viszonyt, mely a finnugor mélyhangú szókban álló szókezdő medio- ill. postpalatalis k és χ (h) között mutatkozik. A kérdés ez: Valjon helyes-e az a föltevés, hogy a magyarban, vogulban, osztjákban mutatkozó szókezdő χ eredeti (hátrább képzett mint a k , mely magashangú szókban áll) k hangból származik, a mely a többi finnugor nyelvben tényleg a megfelelője.

Feltűnővé és kétségesse ezen fölfogást különösen az a körülmény teszi, hogy a fönt nevezett ugor nyelvekben mély hangok előtt a szókezdő χ mellett a szókezdő hátrább képzett k is megvan, még pedig nem csekély számú esetben. Azt kell tehát gondolnunk, hogy vagy nem minden mélyhangú $k > \chi$ bennük, és akkor az eltérés okait kell kutatnunk; vagy azt, hogy a mélyhangú k és a χ hangjuk külön-külön eredetű.

Itt ismét két eset lehetséges. Vagy az, hogy a finnugorban a szókezdő mélyhangú k mellett egy szókezdő χ hangot is föl kell tételeznünk, úgy hogy a két hang egyesülése k -ban a többi rokon nyelvekben későbbi fejlődés.

Vagy azt s ez a valószínűbb feltevés, hogy az ős nyelvben kétféle mélyhangú k volt, t. i. 1. egy szókezdő postpalatalis k , a melyből a magyar, vogul és osztják nyelvekben χ , a többiben meg mediopalatalis k fejlődött.

E mellett volt az ősnyelvben egy mediopalatalis szókezdő *k*, a mely az összes finnugor nyelvekben megmaradt (esetleg, mint pl. az osztjákban, a postpalatalis *k*-val fölcserélődött).

Hasonlóképen vélekedik RADLOFF a török nyelvekről, ezt mondván: «Ich bin geneigt anzunehmen, dass die tonlosen hinterlingualen explosivlaute *k*, *k* als die ursprünglich in den türksprachen allein angewendeten anlauts-consonanten angesehen werden müssen» (Phonetik 137.).

Lehetséges végre az is, hogy amaz a *k* ~ *k*_h-nak hangzott.

Biztos feleletet azonban erre s hasonló kérdésekre véleményem szerint csak akkor kaphatunk majd, ha kutatásainkat az egész ural-altái nyelvcsalád körére kiterjesztjük, minthogy az a meggyőződésem, hogy e nagy családba sorozott nyelvek, ha talán nem is mindannyian, de sokan közülük szoros rokonságban tartoznak össze egymással, például bizonyosan a finnugor és a török nyelvek. Ilyen nagyobb körre terjedő kutatások lehetséges, hogy a nyelvek elágazására is újabb szempontokat fognak kideríteni. Azért nem felelhetek most arra a feltűnő eltérésre sem, hogy mért nem jár együtt a szókezdő *k* és *χ* hangok törvényes fejlődésében a többi ugor nyelvvel a zürjén s a votják nyelv, a melyek szintén az ú. n. ugor nyelvek csoportjába tartoznak.

Rendkívül érdekesek és fontosak a csuvasnak idevágó adatai, minthogy a török nyelvek között ép ő az, a hol teljesen megegyező hangmegfeleléseket találunk a szókezdő *k* és *χ* hangokat illetőleg, mint a magyarban, vogulban és osztjákban. Így eredeti *k* megfelelője a csuvasban is részint *k* és a magyarban stb. is mélyhangú *k*, mint a *kacs*, *káro*, *kufar*, *kajtat*, *kó* stb. szók alább közölt etymológiája bizonyítja. Ellenben ugyancsak eredeti *k* = csuvasban és megegyezőleg a magyarban stb. *χ*, *h*, mint a *hab*, *hajt*, *horzsol*, *horol* stb. etymológiájából látható. Azért az alábbi fejtegetésekben, a hol csak tehettem, különös figyelemmel voltam a csuvas megfelelésekre, minthogy ezek alapos bizonyítékul szolgálhatnak föltevésemmel mellett, hogy a mostani szókezdő *k* és *χ* már eredetileg is külön származású hangok valának.

Nem használhattam már fel olyan erős bizonyítéknak a többi török, vagy a mongol nyelvbeli adatokat, mivel itt már kisebb nagyobb zavarodás mutatkozik azokban a nyelvekben is, a melyekben a szókezdő *χ* előfordul. Mert pl. a jakutban a *χ* csak az *a* és *o*

hangok előtt van meg rendesen, de viszont *k* ezek előtt soha sem állhat meg. Viszont egyéb mélyhangok előtt, az *i* és *u* előtt, csak a *k* hangot tűri meg és soha a χ -t. Erre nézve BÖHTL. ezt jegyzi meg: «In einer älteren zeit scheinen die nicht aspirierten gutturale *k, g* auch im jakutischen in einer beziehung zu den weichen (*ä, ö, i, ü*), und die aspirierten χ, g zu den harten vokalen (*a, o, i, u*) gestanden zu haben». (Gramm. 61.)

De ép ennek a kérdésnek a tisztázása nehéz feladat és ismeretlen.

A többi törökségben a sojonit s karagast kivéve, a szókezdő palatalis (gutturalis) χ, h spiransok csak idegen eredetű szavakban vannak meg (RADLOFF *Phonetik* 137. kv.).

Tárgyalásunkban természetesen figyelmen kívül kell hagynunk a finn s lapp szókezdő *h* hangot, a mely más eredetű, valamint a magyarban is azokat, a melyek dentalis hangból fejlődtek. A többi rokon nyelvben, a mordvinban, zürjénben, votjákban, egyáltalán ismeretlen a szókezdő palatalis vagy gutturalis χ, h spirans.

Lássuk most a tárgyalt hangviszonyok megfelelését részletesen.

1. Ősi $*k$ vagy $*kh >$ magyar *h*, vogul, osztják χ, kh (szurguti k), (csuvas χ)*); egyéb finnugor nyelvekben mélyhangú *k* (medio- vagy postpalatalis).

Midőn az idevágó bizonyítékokat közlöm, a MUSz. adatait is elsorolom, részint kiigazítva, részint bővítve őket. Elhagynom rendesen, mint czélunkra fölöslegest, azokat a nyelveket, a melyekben a szókezdő *k* mutatkozik. (A szám a MUSz. czikk-számát mutatja.)

88. *hab*; vog. osztj. χump , vogK. *khap* «welle», T. *khup* id. (MUNK. NyK. 25:269.) csuv. $\chi om >$ (cser. *omo*); alt. *kom*, v. ö. cserM. *ko*.

89. *had*, vogB. $\chi \bar{q} nt$, K. *khōnt*, T. *khqnt* id.

90. *hág*, vogB. $\chi \bar{a} ngi$, K. T. *khōghk-* id.; osztB. $\chi a ng\bar{a} lem$,

---

*) A csuvas szokat részben PÁPAY JÓZSEF úr szíves közlése után from át.

osztl. *χōnam* id.; jak, *χām-* «lép, lépésben megy» (BOLLER Magy. Verbum 35; 283. l.).

91. *hagy-*; vogB. *χūli*, D. *khul-* «elhagy», K. *khwołili* «marad», *khwołti* «elhagy»; osztl. *χuj-* osztlB. *χailem* id.; *χaislem* «bleiben, zurückbleiben, übrig bleiben», osztl. *χaidem*, *χeidem* id. v. ö. *χcin-tem* «hátrahagy» (SETÄLÄ NyK. 26:397.); jak. *χāl-*; tör. *kal-* «marad» (? csuv. *jol-*, *jul-* id. — v. ö. csuv. *jun* ~ tör. *kan* «vér», csuv. *jur* ~ tör. *kar* «hó» AŠMARIN 84. l.).

92. *háj*; vogB. *χūt-* «hízik» (l. MUNKÁCSI NyK. 25:178.) — jak. *χojū* «sűrű (erdő, folyadék), dick (flüssigkeit), dicht (wald)», *χojun-* «dick, dicht werden» (BÖHT. 87); tat. osm. *koju* «vastag, vastaglábú»; keleti tör. *kojak*, *kujak*, *kujə* id. *kojol* «vastagszik, sűrűsödik» (RADL. 2:527.) — votj. *koj*, kaz. *küj* «szalonna, zsír, zsíros, kövér» (MUNK. Szótár), Jel. *köi* «fett» (WICHM. Votj. Sprachpr.).

96. *hajt*; vogB. *χaji*, *χōji* «antreffen», *sawné χājātén* «inségbe jutottál», D. *khaji* id., vogB. *χujti*, K. *khwoiti* «fölbujtat» (v. ö. az *q~u* változásra vogB. *χajti*: *χujti* «fekszik»), osztl. *χojem* «érint, talál, jut»; *χojedem*, *χoidem* «mozgat»; osztlB. *χoilem*, *χoilelem* «stehen bleiben, gerathen, treffen», csuv. Zol. *χuv-* Ašm. *χu-*; *χāv-* (83, 89. l.) «hajt, гнать»; čag. osm. *kog-* قوغق; keleti *kog-*; osm. bosniai *kov-*; alt. kaz. kir. *kū-* «verfolgen, nachfolgen» (RADL.).

Említsük meg itt a *hajó* szót, melyet a MUSz. 73. l. ugyan-csak a *haj-t* igenevének magyaráz. Ehez sorolja MUNK. Ethn. 4: 268. a következő vogul szavakat: vogB. *χāp*, K. L. *khōp*, *khōp*, T. *khāp* «hajó» (osztl. *χōp* «ladik, csónak», osztlB. *χōp*, *χāp* id.) s úgy magyarázza, hogy nem egyéb mint *-p* végű participiuma azon alap-igének, a mely a vog. *χajt-* futni szóban mutatkozik. Föl kellene akkor tennünk, hogy a *χajt-* képzett ige, de a *-t* képzőnek határozott causativ jelentést, mint a magy. *haj-t* szóban mutatkozik, nem lehet tulajdonítani. Feltűnő továbbá, hogy van egy vog. *χajtep* «híd» szó a teljes igéből képezve. A MUSz. ide veszi nemcsak a vog. *χajti* «fut», hanem *χaji* «jut» s *χujti* «felbujtat» igéket is, de már azért is lehetetlen ez az egybeállítás, mivel a vog. *χāji* az osztj.-ban *χoj-* ellenben vog. *χajti* «fut», osztl. *χōxt-*, *χōgot-*, B.

χοχολ-, *χουολ*-, S. *kogolem* «fut, nyargal, folyik». Azért mellőztem is a fönti etymológiában.

Ellenben azt el lehet gondolni, hogy a vog. *χajt*- igében ú. n. momentan képző, szerintem fölös értelmű causativ képző rejlik (v. ö. *futtat, léptet* NyK. 24:438. vogT. *khait* ~ *khajtut*- «futkároz» Vog. Népk. 4:364. K. *khaititi* id. 2:228. ellenben KL. *khaitt*-hoz 4:157.), akkor helyes MUNK. véleménye, hogy a *χᾱp* «hajó» < *χaj-p.

De minthogy bizonyosnak tartom, hogy ez a *χajt*- «fut» nem tartozik a magy. *hajt*- igéhez, mert ennek feltehető alapszava *haj-s alapjelentése «jutni valahová», nem is említve a már felsorolt hangbeli s értelmi eltéréseket, csak azt mondhatjuk, hogy a *hajó* s a vog. *χᾱp* képzésében a felfogás találkozhatik, de a szók más eredetűek.

Mindent egybevetve tehát legjobb visszatérni a régi felfogáshoz, a melyet már BUDENZ NyK. 10:82, 133. kifejtett, hogy a *hajó* viszonyban van a csag. *kajik, kajuk* (jak. *χajók*, mong. *χajak*) szóval, akár mint kölcsönvétel, mint BUDENZ gondolja, akár mint ősrökonság, mint BOILLER Magy. Etym. 56. (339.) s VÁMBÉRY NyK. 8:149. Magy. Ered. 353. magyarázzák. Ezt most nem tudom eldönteni.

97. *hajlik* «biegen, beugen»; vogB. *χῦταχλι* «hajlong», vogP. *khøjlač* «hajladozik», vogFL. *χᾱlmäli* «billen».

98. *hal* «fisch»; vog. *χul*; osztl. *χut*, PÁPAI *khut*, *χut*, *khul*, osztB. *χul* id. — v. ö. szam. T. *kole*, Jen. *kaŕe*, O. *kuel*, K. *kola*; — szam. Jur. *hálea*, *hále'* id. (CASTRÉN 221. l.)

99. *hal*- «sterben»; vogB. *χᾱli*, D. *khali*; osztB. *χallem*, osztl. *χad*-, *χat*- id.

100. *hál*- «übernachten, über nacht schlafen»; vogT. *khölé* id. vogB. *χuji* «fekszik, hever», vogP. *khuji* «alszik», vogT. *il-khujlalem* «lefekszem», vogP. *khwui* id. vogK. *khøj*-, *jql-khojgeli* id.; osztB. *χollem* (oszts. *kūlem*), osztl. *χōdem*, *χōtem*, futurum *χōttem* «meghál» (SETÄLÄ NyK. 26:391.).

101. *halad*; vogB. *χali* «gyors», *χalgi* «csúszkál» (l' az i hatása miatt); osztB. *χoľalem* «fliessen, rinnen, laufen»; -- mong. *χali*- «repül, lebeg».

102. *hall* «hören»; vogB. *χōli*, K. *khōli*, KL. *khwōli*, T. *khql*-id.; osztB. *χullem*, *χulilem*, *χulēntelem*, I. *χūdem* (fut. *χūttem*), S. *kūlem*, *kōlēndem* id.

103. *háló* «rete» vogB. *χūlp*, *χūlēp*, K. *khulp*, osztB. *χoľep*, I. *χōdēp*, *χōdap*, Pp. *khqtēp* id. (MUNK. Ethn. 4:96. SETÄLÄ NyK. 26:380.)

107. *hamu* «asche»; vogK. *khulēm*, osztB. *χojem*, I. *χōjēm* id.

109. *hanyatt* «supinus»; vogB. *χāni*, K. *khāni*, *khoni'* id. (? v. ö. vogB. *χāniy* «görbe; schief, krumm», f. *kani* «ferde, rézsutós») (MUNK. NyK. 25:270.). Az egyezés nem bizonyos a magy. *ny* miatt, ha csak föl nem tehetnők, hogy *hany-att* < *han-ja-tt. Továbbá a vog. szók is bizonyosan ragos alakok; v. ö. osztB. I. *χon* «gyomor, has», vogK. *khoni'* *pūtméstē* «hasba döfte» (Vog. Népk. 2:233.)? L. azonban *hónalj* 11. l.

111. *három*; vogB. *χūrēm*, K. *khūrēm*, T. *khōrēm*; osztB. *χūlem*, I. *χūdem*.

114. *hasít* «findit»; vogB. *χusāti*, P. *khūseti*, K. *khwōseti* id. T. *khqšēmtē* «megránt» [? v. ö. vogB. *χasi* «schneiden, zerren, reissen», AL. *khwāsi* «reissen, jäten»] (MUNKÁCSI NyK. 25:269.).

116. *hat* «sex»; vogB. *χqt*, K. *khōt*, KL. T. *khqt*; osztB. *χut*, *χot*, I. *χūt*, *χōt*, S. *kūt* id.

117. *hát* «rücken», vogB. *χūtāi'* Déli *khuta*, *khuti* «mögé», *khutel* «mögül» (MUNKÁCSI NyK. 25:178.). Valószínűnek tartom, hogy ide tartozik vogP. *khūti* «hajlik, sich beugen», B. *χūtaχli* «hajlong», *χūteχli* id. T. *il-khōtē* «lehajlik», K. *ngkh-khūtēmtaχti* «fölköti hátí batyuját», továbbá vogB. *χūnt*, K. *khūt* (töve *khūnt*-), KL. *khut* «batyú, Bündel». De ez esetben nem zárható ki e soro-

zatból vogB. *χūnti* «hátára vesz», *χūntmi* id. *χūntliti*, KL. *khunti* «a hátán czipel». Sőt mint látjuk a vogK. *khūt* töve *khūnt-*, KL. *khunti* ~ *lhut* szavakból, az *n* hang eredeti, a mint kétségtelenül bizonyítja a vogB. *χūnt* szó is. A kérdés csak az lehet, valjon a kettő közt: *χūnt* «batyu», *χūnti* «hátára vesz», melyik az eredeti jelentés: a *batyu* vagy a *hát* fogalma. Erre nézve azonban erősen döntő bizonyíték, hogy az utóbbi feltevés a helyes, osztL. *χunc* «a hátón, auf dem rücken», *χunža* (adverb.) hátra, pl. *χunža kernem* «auf den rücken, rückwärts fallen», *χunža tükom* «rücklings zurückspringen», osztB. *χonža*, Ahl. *χonđa* «rücklings, auf den rücken», a melyek tulajdonképp **χunt-s*, **χunt-sa* ill. **χunt-t*, **χunt-ta* alakoknak elemezhetők, v. ö. zürj. *gats*, *gatsön* «auf dem rücken»; osztB. Hunf. *il* ~ *ilis* «aláfelé» ~ osztL. *idel* id.; *zol* ~ *zolis* «el»; *jogo* ~ *jogós*, I. *jogõt*, *jugõt*, *jugut* «vissza»; Hunf. *nog* ~ *nogis*, *nogós*, I. *nogõt*, *noğut* «fölfelé»; Hunf. *al* ~ *alis* «fölfelé», *pel* ~ *pelek* ~ *pelkis* «fél, felé».

Kénytelenek volnánk azután a magy. *hát*, zürj. **gat* szó megfelelőjének a vog.-osztjákban, ill. ősi alapnak egy **χut* alakú szót föltételezni, a melyben *nasalis sonans* volt; v. ö. *hacs*.

120. *ház* «haus», vogT. *khul* «ház», vogK. *kholē* «istálló»; osztB. *χot*, *χat* «ház», osztL. *χõt*, *χāt* id. PÁPAI *χat*, *khāt* id. osztS. *kāt* id.; v. ö. zürj. *kola* «zelt, hütte», votj. *kwalā* id. (SETÄLÄ NyK. 26:403.) De feltűnő csuv. *kil* «ház», a mely csupán szókezdő hangzója miatt se lehet a magy. *ház* megfelelője; viszont votj. *gid*, *giđ* «ól, istálló», a melynek meg a véghangzója *d* nem felel meg sehogyse a többiének. De hisz tudvalevőleg a vog. *khul* valamint zürj. *kola*, votj. *kwalā* szóknak is ugyancsak *l* hangjuk miatt kétségesse vált az idetartozásuk (l. SETÄLÄ i. h. és u. o. 422. l. MUNKÁCSI NyK. 27:135. ÁKE. 155. sz.).

119. *hattyu* «cygnus»; vogB. *χqtän*, K. *khwqten*, T. *χutan*; osztL. *χötēn*, *χödēn*, S. *köttēn* id. — v. ö. tör. *kotan* «pelikán, gólya», mong. *χutan* «pelikán» (BUDENZ NyK. 20:152. MUNKÁCSI Ethn. 6:136. GOMBÓCZ Vog. ideg. elem. 14. PAASONEN FUF. 2:102.).

129. *ho-l*; vogK. *khon*, FK. *khwqn*, P. *khqn* «ki» vogB. *χq̃nχä* id. *χq̃nχän* id. *χot* hol, D. *khot* (vogT. *khōt* hová) «mely, melyik»; vogB. *χotāl* hová, *χotä* id. AL. *khutal* id.; *χotēl*, D. *khotēl*, KL.

khwātēl honnan; vogB. *zotēm* «valahogyan», *zoti* «minő», *zum*, *zumlē*, P. KL. *khum*, *khumlē* «hogyan», K. *khomēl*, T. *khunāl* id. T. *khunāχ* «hogyan», *zūn* «mikor», KL. *khunāqltē* «valamikor»; vogB. *zūnt*, *zūntē* «valahogy», T. *khunūn* id. KL. *khut-khun* «bármikor»; osztl. *zoje*, *zoi* «ki», «bárki», *zoda* «mi? hogyan?» *zoda*, *zodai*, *zodait* «hova», *zodūn* «hol», *zotūn* cf. *zot zota* id., *zotat*, *zodat* «valami», *zote*, *zot* «honnan», S. *kot*, *kotti*, osztB. *zoda* «hol», S. *kolnam*, B. *zol* «hová», S. *koł*, B. *zolsa* «honnan»; I. *zun* «ha, mikor»; *zun-unda*, *zuna-randa* «meddig», S. *zunti*, PÁPAI *khuntē*, *zuntē* «mikor».

131. *hol*-nap, *holval* BC. *hollali nap*, *holta kelve* «cras mane», *hódai* «crastinus», *holnapról hódára halaszt* «procrastinat» (? *hold*, *hód* «luna, reggel, hajnal» SIMONYI NyK. 25: 69.) vogB. *zol* «reggeli idő», *zoli* «reggel», 2. «kelet», *zolit* «másnap reggel», *zolit zātēl* «holnap», *zolitūn* «másnap», vogAL. *khqłti*, *khqłtān* «holnap»; vogT. *khul*, AT. *khul*, *khultg* «reggel», vogK. *khwal*, -t, -tān, vogP. *khwōlt*, *khwāltiŋ*, KL. *khwol*, -tān, -it id.; osztl. *zodai-zunt* «morgenröthe», *zotēŋ zat*, *zotēŋet zat* «holnap», *zotojānzat* = *zot-jānzat* id.; PÁPAI *khultēŋ* «morgen», osztB. *zola-pelak* «osten», *zoleut*, *zolevit*, *zālērat* «morgen, osten» (v. ö. PRIKKEŁ Nyr. 23: 337; 25: 132. MUNKÁCSI Nyr. 23: 21, 130. ÁKE. 523.).

132. *holló* «rabe», vogB. *zulax*, K. *khwōlēŋ* id. *khwōrēŋ* «csóka», osztl. *zūlax*, C. *zūloχ*, FS. *kōlak*, AS. *kōlank*, osztB. *zoleχ*, *zuleχ* id.; PÁPAI *kqllax*, *kqlax* id. (MUNKÁCSI ÁKE. 165. sz.)

137. *homlīt*, *homlok*, vogB. *zami* «arczra, hasra», *z. sāszati* «a vízbe belefordul», vogK. *khāmi pāts* «arczra borúlt», *khāmāi*, *khāmē* id. vogP. *khqm-khāmi* «szádjával lefelé borít», vogP. *khqmutē* id. vogB. *qhmitaxti* «egymást elborítja», *zāmēl* «pokolbeli» (Vog. Népk. IV. 426.), «sirgódör» (u. o. IV. 111.); osztl. *zom* «kivájt fatörzs, koporsó», *zom-juχ* id. osztB. *zom* «grab», *zom-juχ* «sarg» — (cf. szam.-kamass. *kom* «grab», minuss.-tat. *kom*, *komle* «grab») — *zomdā*, *zomdā* «arczczal lefelé», osztB. *zomla* id. I. *zompēlem* «fölfordúl, fölborul», B. *zombēltlem* «umwerfen»; HUNFALVY *zomalīŋ* «kerek», *zomalīŋ*, -ŋa *verīlita* «zuründen» (MUSz.).

Ide tartozik a többi között votj. *kīm*- «valamely üreges tár-

gyat befödni, födéllel ellátni, beborítani», *kimal-* «heborít, befed», ebből nom. verbale *kimät* «fedő, fedél», *kimäs* «homlok» (? *kim* id. WIEDEM.) v. ö. még *kimüt usni* «arczra borúl, előre borúl», *kimiñ usni* id. (MUNKÁCSI Szót.); zürj. *kimal-* «verdecken, beschatten», *jur-kimös* «vorderkopf, stirn» (v. ö. *sin-kimös* «augenbraue»), *kimös tšukirtni* «die stirn runzeln», *kimös-ul* «augenhöhle, tlk. homlok-alja», *kimiñ*, *kimiñön* «arczczal lefelé» (WIEDEM.), továbbá mordM. *koman* «lehajol», f. *kumara*, *kumaro* «vorwärts gebogen, gebückt», cser. *komdos* «fedél», *komtaš* «befed».

Bizonyos tehát, hogy *homlok* a **homl-* ige származéka, mint SZINNYEI magyarázza (Nyelvhasznítás³ 84. l.) s nem összetétel, mint a MUSz. magyarázza. Hiszen a föltételezett *lok* «csont» lehetetlen, hogy a f. *luu* stb. megfelelője legyen, másrészt meg a zürj.-votj. *limäs*, *kimös* stb. nem választható el a *homlüt* s megfelelő rokonságától, mint a hogy a MUSz. elválasztja (136, 137. sz.).

138. *hónalj*, vogB. *zanl-pattä*, P. *khanl*, KL. *khanl-rqu*, vogB. *zanl-rqu* id. P. *löl-khōnēr* «a láb alsó térdhajlata» — vog. *kat-χoχüi* «karhajlás, hón»; *sans-χ.* «térdhajlás» (?) — osztI. *χon* «test, gyomor, has» (PATK.) *χonai* «magen» (CASTR.), osztB. *χon* id. de osztI. *χonēy-pete* «hónalj», B. *χuyēy-pat* id.; jak. *χonnoχ* «egend unter dem arm, achselhöhle» (I. BOLLER Magy. Verbum 40. [288.]).

142. *hosszú* (*hoszjú*, *hojszjú*), vogB. *χqšä*, KL. *khqšü*, KL. *khwqšä*, FK. *khwqšē* id. P. K. *khwqšē* id. (osztB. *χou*, *χū* nem bizonyos).

148. *huný*, *hunýorít*, vogT. *khunē* «die augen zuschliessen», KL. *khwqñüt-* id.; osztI. *χonēm* «hunýorog», osztB. *χanütlem* (PATK.), *χunimtalem* (AHLQ.) id. Továbbá ide valók még zürj. *kuñ-* «a szemét behúnyja»; votj. *kíñ-* id. *kíñirt-* «hunýorit, hunýorgat»; mord. *koñe-* huný (cser. *kum-* id.) stb. De helyesen teszi a MUSz. midőn ide sorolja még mord. *koñtse-* «die augen schliessen», *konča-*, mordE. *koñče-* «blinzeln» igéket. E szerint hasonló képzéssel bizonyára ide sorolhatók még vogB. *χanši* «ismer, fölismer», tlk. «meglát», K. P. *khanši* id. T. *khanč-* id. KL. *khanši* «tud». Eltérés a magánhangzóban csak a vogT. *khunē* ~ *khanč-* között van. A MUSz. ezeket a *gond* szóval azonosítja (83. sz.). A cser. *koñž-*

«mutatkozik» szóban hasonló jelentésbeli átmenet mutatkozik, mint az említett vogul igékben. S véleményem szerint ez a *koúž*-inkább rokona a m. *hun*y igének, mint a cser. *kum*-, a melynek mása m. *kúm*- s hihetőleg mind a kettőt jó lesz elválasztani a fön- tebbiektől.

145. *hugy* «urin», vogB. *χuńś*, KL. *khuś-wüt*, K. *khoś-vit* id. T. *khuńśé*, L. *khuńši* «harnen»; osztI. *χos*-, B. *χosl*- PÁPAI S. *kuslem*; *kos*-, *χos*- «harnen» v. ö. osm. čag. *kašan*- «harnen» (RADL. 2:391. NyK. 2:348.).

146. *húgy* «csillag», vogT. *khōńś*, B. *χōs* «csillag»; osztI. *χūs* B. *χōs*, *χūs*, S. *kōs*, PÁPAI *kqs* id. (MUNK. ÁKE. 170. sz.)

150. *húsz* (20), vogB. *χūs*, KL. *khūs*, P. *khus*, T. *khōs*. K. *khos*; osztI. *χūs*, B. *χuz*, S. *kōs*, PÁPAI KO. *kqs* id.

151. *húz*- «ziehen», vogB. *χasi* 1. «vág, ránt», 2. «penget» tlk. *húzza* (*tān*) a *húrt* v. ö. *χassemti* «húzni kezd, ránt», KL. *khaššemi* id. (Vog. Népk. IV. 161.), vogB. *χasmāti* «leránt», T. *tqu pül-khašmaté* «az ág leszakad» de v. ö. vogT. *khqšemté* «megránt» (valószínűleg *ā* ~ *a* helyett sajtóhiba), továbbá vogB. *χasmiŋ* «vonszolt, gezogen». *χasäp* «kárpit, vorhang»; osztB. *χuś*- «húz» (MUSz.). *χuślem*, *χusiŋilem* «erwecken, anlocken, versuchen, verführen» (AHLQ.), *χušta χo* «verlocker, verführer, versucher», *χuzilä*- «verlocken, an sich locken», *χažap* «vorhang» (MUSz.).

hagymáz «hitziges fieber» összetétel. Első része *hagy*, vogB. *χul* «betegség», K. *khōl*, P. *khql* «forró hideglelés»; votj. *kil* «ragadós betegség»; f. *kitu*- «moleste et misere vivere, morbo laborare»; észt *kidu*-, *kide*- «betegeskedik», *kide* «betegeskedés». — Másik tagja *-máz*, vogB. *mos* «betegség», K. *mqs* «betegeskedés», AL. *maš* «hiba», *maštal khōp* «fehlerfreier kahn», v. ö. még összetételben is vogB. *aum-mos*, K. *qum-mqs* «betegség, betegeskedés»; osztB. *moš*, *muš* «külső betegség, testi hiba» (AHLQ.); cser. *mož* «betegség» (SETÄLÄ NyK. 26:398. SZILASI NYR. 26:147. MUNKÁCSI ÁKE. 144. sz.). Nevezetes még és igen érdekes osztI. *χont* «forró láz, betegség», *χontem* (fut. *χonttem*) «beteg lenni, láztól gyötrődni»,

osztB. *χοῖςlem*, *χοῖςlem* «beteg vagyok», *χοῖσιψα* betegség (AHLQ.). De HUNF. említi ilyen alakját is *χοῖν* «láz», *χοῖν mož*, *muž* «veres himlő» továbbá *χοῖς-* «beteg lenni», *χοῖςman* «lázasan». Ebből kitűnik, hogy az osztB. *χοῖς-*, osztl. *χοντ-* < **χοῖντ-* denominális igeek s akkor osztj. *χοῖν* megfelelője a vog. *χul'* szónak, vagyis a két nyelvbeli szók viszonyát tekintve *l' ~ n* hangváltozást kell föltételeznünk, a melyek közül bizonyosan az *l'* az eredeti hang. MUNKÁCSI i. h. szintén elsorolja az említett osztj. szavakat, de további fejtegetéseit nem helyeselhetem. Annyiban t. i., hogy egynek véli őket vog. *kañsi* «elsorvad», osztB. *kūš*, *kaši* «belső betegség», *kaš-muš* «betegség, szomorúság» stb. szavakkal, a melyek ugyan maguk közös eredetűek, azonban a f. e. *χοῖν* (vog. *χul'*) szóhoz semmi közük. Nem bizonyos, hová tegyem osztl. *χοντ* főnevet, ha csak nem új alkotás a hasonló ige, különösen annak futuruma *χοντ-tem* után.

130. *Hajnal* «morgenröthe, morgendämmerung». Egyike azon szónak, a melyeket igen nehéz megfejteni, noha részben világos a rokonsága. Ugyanis első tagjával megegyezik vogAL. *khuj*, vogB. *χuj*, T. *khøj* «hajnal»; f. *koi* «hajnal, virradat» s ennek képzései pl. *koittaa* «világosodik», *koili*, *koillinen* «éjszakkélet», *koiliainen*, *koiliskoinen* «hajnal, virradat»; észt *koit*, *koidik* «morgenröthe», *koi walge* «esthajnal, abendröthe», *koita* «virrad, dämmeren»; zürj. *kia* «hajnal», *kias* «hajnalodik, virrad» (DONNER Wtb. 29. sz. MUSz. 130. sz.). Sőt egyéb ural-altaji nyelvekben is találkozik párja. Így a szamojéd Jen. *kaija*, T. *kou*, K. *kuja*, Jur. *hâjer*, *hajar*, *haijer* «nap» (CASTRÉN, v. ö. DONNER i. h.); továbbá csag. kaz. tat. *kujaš* «nap», *kojs* id. csag. *koj* id. khiv. tat. *khojaš* id. (NyK. 4: 280.) csuv. *χéveļ* id. (AŠMARIN 94.).

De ha megvan az első tag, annál nehezebb a második szótag magyarázata. Az eddig felsorolt adatok csupa névszók s nincs semmi okunk, hogy feltehessünk bennük igei eredetet, hogy nomen verbale fajtájúnak tarthassuk őket. Megváltoztatja azonban, jobban mondva kétséssé teszi eme bizonyosságunkat a következő adatok: cser. *koj-*, *koišlan-* «fénylik, ragyog»; f. *kaje'* (tő *kajehe*), *kaju* «derültség»; *kaje'*, *kajo*, *kajos* «reflexio luminis, apparens lux inter nubes», *päivän kaje'* «lux oriens solis ad horizontem», *kaimo* «lux levissima prima oriens vel ultima occidens» (MUSz.), *kaimo* «die

morgendämmerung, schnelles licht» (ERWAST), a melyek világos nomen verbalek, v. ö. még f. *kaila* «der streif, der strich, die flamme (von farben)», *kailo* «bunt, vielfarbig, scheckig», *kajata* «scheinen, leuchten», *kaimota* «tagen, dämmern, grauen» (ERWAST), *kajene*-, *kajasta*- «dörül, fénylik, sugárzik» (SZINNYEI).

Igaz-e hát a MUSz. magyarázata 104. l., hogy *hajnal* egy mozzanatos képzős igéből **haj-n*- származik, tovább képezve *-l* névszóképzővel?

Erre a feleletet azonnal megkapjuk, ha még megvizsgáljuk az ide tartozó osztB. *χondil*, *χuntil* (azt hiszem, hogy helyesebben: *χondil* valamint *χuntil*) «morgenröthe, röthe am himmel», I. *χunt*, S. *kunl'* id. (a szurgutiból CASTRÉN német-osztják szótárában megvan *kunl'* is, de ez lehet sajtóhiba is, mivel az osztják-német részben hiányzik). Ezeket az osztják szavakat könnyű elemezni a következőképen. Ha az osztB. *χuntil* szót nézzük, először is kétségtelen, hogy < **χuntil* való (v. ö. az előbbi, a *hagymáz* cikkbeli fejtegetéseket), tehát S. *kunl'*, I. *χunt* is < *kun-l*, **χun-t*, ezek meg < **kuj-l*, **χuj-t*. Azt hiszem ezt nem kell bővebben bizonyítani. Az is bizonyos, hogy a *-til* illetőleg *-il*, *-l*, *-t* képzők, a melyek gyéren ugyan, de mégis előfordulnak az osztjákban is mint nomen verbale képzők, pl. osztB. *vöntil*, I. *vandut*, S. *vandal* (CASTRÉN *vandat*) «forgács»; osztB. *uyyil*, I. *oyet* «nyilás, száj» (BUDENZ Ug. Al., NyK. 20 : 289.).

Tehát a maradék osztB. **χunt*- ill. **χujt*- igető, a mely szintén képzett, ha a S. **kun-*, I. **χun-* (< **kuj-*, **χuj-*)-val vetjük össze. A képzője pedig *-t*, a mely akár mozzanatos, akár miféle képző, de igeképző (BUDENZ Ug. Al. 60.).

Íme látjuk, hogy van egy ide tartozó igénk f. **kaj-*, cser. *kaj-*, osztj. **χuj-*, tehát a magyarban is **haj-*; van továbbá ezekből képzett igénk is f. *kajaa-*, *kajene-*, *kajasta-*, **kaim-*, cser. *koišlan-*, osztj. **χujt-*, lehet tehát a magyarban is **hajn-* (v. ö. a teljesen hozzá illő f. **kaim-*, *kajene* szókat); végre az osztjákban részint az eredeti, részint a képzett igéből főnév is származik, még pedig ugyanazzal a képzővel, a mely a *hajnal* szóban mutatkozik.

Úgy hogy, ha e fejtegetések helyesek, kétségtelen, hogy BUDENZ zseniális magyarázata is helyes és megdönthetetlen.

Együttal megdől úgy MUNKÁCSINAK (Ethn. 4 : 51.), valamint PRIKRELNEK (NyK. 25 : 70.) a szófejtése, a kik mind a ketten össze-

tételnek vélték a *hajnal* szót, sőt sokat is vitatkoztak miatta. (A DebrC. *hanial* s a NagySzombC. *halnal* szavait én is íráshibának tartom.)

155. *haj*, *héj*; *héjju*, *héju* (MTSz.) «cortex, crusta». A különféle hasonlításokból (DONNER 42. 780. sz. SETÄLÄ NyK. 26:402. FUF. 2:221. MUNKÁCSI ÁKE. 145. sz.) legyen szabad kiválogatnunk a következőt: f. *kesi* «dünne haut», észt *kezi*, g. *kee* «leere hülse, schote»; lpK. *katt* «bőr»; mordM. *ked* «bőr», E. «bőr, héj»; zürj. *kił* «haut, schale, hülse»; votj. *kił* «a fenyők kérgén leváló vékony sárga pikkelykék; polyva; fejkorpa»; vogB. *çalp* «a nyírhéj kérgének külső leváló fehér vagy sárga hárttyája». SZINNYEI ide sorolja GENETZ zürjP. *kyl-* (WIED. *kuł-*) «abnehmen, abreissen (die haut, birkenrinde)» s ebből azt következteti, hogy a vog. **çalp* egy **çal-* igének nomen verbaléja, s teljes megfelelője a f. i. *héju* (NyK. 33:130.). De kétes a finn s mordvin szók egyeztetése, mivel nyilván magashangúak; sőt az is lehetséges, hogy vog. *çalp* a **čāl* «nyírfa» szóból származik < **čāl̥p*.

156. *haj* «haar»; vogB. *čāj* «hajüstök, hajfürt, hajesomó az ember fején», K. *päyk-khoj*, KL. *khoj* «haj» (MUNKÁCSI Nyr. 19:148. NyK. 25:269.); ? votj. *kuo*: k.-*mučko* «hajfonadék».

horzsol, *horol*, *hornyol* «ritzen, schaben, streifen», vogB. *čot-čūrēti* «lenyír», P. *khurēti* id. T. *khuratē* «borotvál», R. *čürteli* «horzsol», osztB. *čorlem*, I. *čorem* «hámoz, nyúz», I. *čursadem* id. (MUNKÁCSI NyK. 25:276.); zürj. *kīrs-* id.; votj. *kīr-*, *kēr-* «kiváj, kiás, kizsigerel», *kīril-* frequ.; lpL. *karase-* «zerschabt, zerrissen werden (von der haut)», *kareste-*, *karate-* «ritzen» (WIKL.); cser. *korkal-* «einschlagen, einkerben» — csuv. *čir-* «schaben»; osm. *kiri-* «die haut ritzen»; alt., ujj., kel. tör. *kir-* «levakar, vakar»: mong. *čaro-* «weggraben, wegkratzen, schaben, ebnen», *čaröl*, *čarozol* «gyalú, hobel» (SCHMIDT 141. b.), burj. *čarul* id. (CASTR. 121.)

haragszik «zünnen»; vogKP. *khwari* «szitkozódik, szid», KL. *khwarkhati* «szid, haragszik», KL. *khqrji*, *khwqrjüxti* «haragszik»; osztL. *čartemdem* «szid, megszegyenit», *čurmem* «haragszik», *čurměpsu* «harag, bosszúság» v. ő. osztL. *čeiredem*, *čeredem* «bosszanodik, haragszik» (MUNKÁCSI NyK. 25:269. ÁKE. 297.); — csag.

tat. kojb. *karga-* «fluchen, verfluchen, beschimpfen», csag. *kargaš* «lárma, czivakodás»; alt. osm. *kargiš* «fluch, verwünschung», kaz. sag. *kiris*, alt. tel. leb. *kiriš* «zank, streit, kampf, zornig, jähzornig, heftig»; sag. *kiris-* «czivakodik, harczol» (RADL. 2:192.); jak. *khargut-* (BUDENZ Tör.-magy. nyelvh. 167.); mong. *χargiss* «boss-haft, bossheit, tücke», *χargisla-* «megharagszik», *χariχoza-* «pörlekedik», v. ö. *χara sanaxo* «hassen, böses wünschen», *χarada-* «neiden, übel wollen» (SCHMIDT 140, 141.).

horkol «schnarchen», *hurít* «acclamo, approbro», *hurogat* «probrose clamo, opprobro, ludificor», *hurol* «oppobro»; vogB. *χarti* «vonít», K. *khwarti* ugat; osztl. *χordem*, *χoredem*, *χorodem* «kiált, ugat», B. *χorétlem*, *χorotlem* id.; — f. *korata* «hörög, harákol, röcheln», *korista* «hörög, korog», *korsata*, *korsnata* «hortyog», vót *körsän* «hortyog», észt *korisen* «röcheln», *korskan* «schnauben», *koristan* «röcheln, schnarchen, trommeln»; lpN. *guorsatak*, lpS. *kuorset* «köhög» (DONNER 154. sz.), lpL. *karhite-* «schnarchen» (WIKL.), mordM. *kirna-* «hortyog», zürjP. *karödny* id. *kar-kaitny* «sich räuspern», *karknitny* id. (WIED. MUSz. 245.); votj. *kiräkt-* «krákog», *kiržal-* «énekel, dalol», *kiržan* «ének, dal» [v. ö. *károq*, *kurgat*].

holmi, vogB. *χöl* «áldás, jólét», *χoläy* «dús, boldog». Úgy kell érteni, hogy *hol* + *mi* összetétel s a második tagja a félreértett etymologia folytán került hozzá.

hárám «könnyedén rakott tövis gyepű vagy kerítés» (Háromszék); *behárámol* «könnyedén rakott tövis gyepűvel vagy kerítéssel bekerít» MTsz.

osztK. *χuràn*, PATK. *zuràn* «istálló, viedstall»; mordM. *koram* «eingezüunter viedhof, karám». Mind a kettőt török eredetű szónak bizonyítja PAASONEN: Türk. lehnw. im mordv. n. 74. Türk. lehnw. im ostj. n. 57. Érdekes, sőt feltűnő, hogy a *karám* mellett a magyarban a *hárám* szó is megvan. Együttal érdemesnek tartom, hogy PAASONEN adatait kiegészítve elsoroljam az ide tartozó mongol szavakat: mong. *χürä* «kerítés, kör, tábor» (a melyet PAASONEN idéz), *χorja*, *χorjan* «cour, enclos, camp, caserne» (Kov. 2:958.), *χorjan* «hof, umzäunung» (SCHM. 169.), burj. *χoro* «gehege» (CASTR.).

Meg kell említenem, hogy a PAASONEN idézte *žūrā* helyett SCHMIDT 185. b. és Kov. 2:638. b. világosan *kūrje, kūrjen* alakot írnak (v. ö. *kōrije* MUNKÁCSI Ethn. 4:263.) «enclos, clōture, palissade, mur, muraille; castra» jelentéssel.

harkaly «specht». Rokonságából, a mely igen nagy területen elterjedt, minket közvetetlenül érdekel: vogB. *žaržei* «harkály», K. L. *khwarkhei*, P. *kharkhi*, T. *kharkhaj* id.; — osztI. *žāžrai*, *žāžrai-nēn*, *žāžrajen nēn* «egy madár neve (corvus glandarius?)» (? osztB. *žonžra* «picus») s ez utóbbiban metathesis tapasztalható, ha összevetjük a magyar és a vogul szavakkal. Továbbá a vogul *žaržei* is < *žurkei vált a mássalhangzók kiegyenlítésével. A magyar *harkály* is eredetileg *j* végű volt, régibb alakúak tehát a végső mássalhangzójukkal *harakáj, hērkáj*, v. ö. *harkány* MTSz.

Ha most összevetjük azt a töménytelen sok szót, a melyet MUNKÁCSI halmozott össze, különösen az ural-altáji nyelvekből, ÁKE. 153. s 165. sz. alatt, arra a feltűnő eredményre bukkanunk, hogy az egyetlen csag. *kīrgai* «ragadozó madár neve» szót kivéve, a melyet ilyen alakban csakis VÁMBÉRY idéz, ellenben BUDAGOVNÁL *kīrgi, kīrgu.* egyetlenegy sines, a mely a f. i. magyar, vogul és osztják szavakkal teljesen megegyeznék. A végzetre még legközelebbi or. *kraguj*, szl. *kragulj* «accipiter» és a magyar *karvaly*, a melyeket azonban alig lehet ide vonni.

Ellenben valamennyi szóban, a melyeket MUNKÁCSI fölsorol, közös tö *kar, kīr* mutatkozik, annyira hogy némely nyelvben egyedül ez a közös tö minden egyéb járulék nélkül önálló szó, pl. zürj. *kīr*, votj. *kīr*, vogB. *kar*, L. *kār*, osztB. *kar* «picus». Vagy kettőztetése pl. csag. *karkara* «kranich», osm. *kīrkīra* «der reiher»; v. ö. *harukār*. Máskor meg mintha kicsinyítő képzővel volna csak bővítve pl. tat. *karča* «ölyv», csag. *karča* «schwarzer falke». Ennek megfelelője cser. *karše, kārš, karoš* «haris»; csuv. *karš* id. (de v. ö. alább *žurčka*), mordv. *kērši* id.; mordM. *korış, korēš*, E. *korš, korē* «eule»; — továbbá ismét a szókezdő *ž* hanggal sajáttságosan eltérő vogB. *žars-žars uj*, L. *khors uj*, P. *khors-khors* «wachtelkönig»; magyar *haris*.

A kicsinyített *kar-ča* szónak további képzései csag. *karčan* «schwarzer falke», vogT. *kharsūn* «habicht» (tehát aligha helyes PAASONEN véleménye, hogy ez orosz kölcsönzés FUF. 2:120.);

kaz.-tat. *karačaj* «falke, habicht» (BÁLINT) azzal a *j* képzővel, a melyet a *harkáj* szóban láttunk ;

csag. *karčiga*, kirg. *karšiga* id.; v. ö. *karčyga*, tob. *karšyga* (PAASONEN FUF. 2: 120.), azzal a *-gi*, *-ga* képzővel, a mely tat. *kirgi* «falco nisus», csag. *kirgi*, *kirgu* «falco apivorus» vagyis inkább köztörök *karga* «krähe», karagasz *kargan* id. mordv. *karga*, *kargo* «kranich» v. ö. *harka* szavakban mutatkozik; feltűnő csuv. *žurėka* (ZOL.), *žuržaka* (AŠMARIN P. 83, 2.).

Ugvanez feltűnő hangváltozással, vagy talán inkább másfajta összetételből alt. *kartaga*, *kartyga* «habicht, geier», šor. *kartaga*, sag. *kartyga* «habicht» ;

ez aztán bővül azzal az *n* képzővel, a melyet a csag. *karča-n*, karag. *karga-n* szóban látunk s lesz osztl. *žaržagan*, K. *žardagan*, *žartžan* «ölyv» ; vogB. *žartžən*, *žartžan*, K. *khorthkän* «geier» ; mordM. *karčegan*, E. *karšagan* id., úgy hogy nincs mit esodálkoznia PAASONENNEK (i. l.) a végső *n* miatt, a melynek mását nem találja a törökségben. Ezzel v. ö. *harkány*.

Van mint láttuk olyan is, a melyekben a tőhöz járul a *-ga* vagy *-gi* képző, mint az említett *karga*, *kirgi*. Ezek megfelelői osztB. *kuruk*, *kurek*, Pr. *korėg* «sas», I. *kurek* «anas acuta» (CASTR.) és ismét vogK. L. *khworėž* «csóka, dohle» ;

ez a *-ga*, *-gi* képzővel bővült tő ismét bővülhet a kicsinyítő *-č* képzővel : cser. *kargčč* «haris», lpL. *kirgeč* «sas» HALÁSZ *kierkeč* stb. «falke», kildini *mürr-koargis* «specht» ; magy. *harkács* «specht» (MUNKÁCSI ÁKE. 330.) ;

bővülhet *-l* képzővel pl. jak. *kirgil* «schwarzspecht» ; v. ö. *hėrkál*, *harkály* ;

végre tunguz *horoki*, *orōki* «auerhahn», *hiruhī* «eine art haselhubn» ugyanazon *-gi* képzős alak mását ismerhetjük fel, nem különben a mong. *žorgo-ul* «fasan, perlhuhn» szóban. Ebben már bővült mong. *-ul* képzővel és megfelelői osm. *kirgawul* csag. volgai tat. *kirkaul*, *kirgaul* «fácán, gyöngytyúk» ; az átvétel útjait most nem szükséges meghatároznunk.

Az adatok ilyen csoportosításából mit tanulhatunk? Először, hogy e sokféle szó mind összetartozik s bár sokféle vándorlás s kölcsönös csere van bizonynyal közöttük, egy sajátságban eltérnek valamennyitől a magyar, vog., osztj., csuvas és mongol nyelvek,

abban t. i. hogy valamennyi szókezdő *k* hangjával szemben egyedül ezekben van meg a szókezdő *χ*, *h* hang is.

Valjon mindamellett kölcsönvételek-e, vagy eredeti s ősi rokonságú szavak, legalább a közös tövűek? Hiszen mint tapasztaltuk, a képzésük is egyforma sajátásaiban és mindamellett eltérő is eredményeiben. Így pl. a magyar *harukár*, *harka*, *hërkál*, *hërkáj*, *harkány* < *harkán, *harkács*, *harkály* < *harkál szók képzésére találunk analógiát, de különböző nyelvekben, annyira hogy nem is lehet elgondolni, hogy a magyar valamennyit annyifele helyről kölcsön vette. Volt talán egy alapnyelv, a melyben ezek a képzett formák, vagy legalább ez a képzés módja mint energia mind megvolt, hogy az ilyen jelentés-csoportozatban, a madárneveken alkalmazták? Csupa olyan kérdés ez, a melyre igen nehéz s itt nem is időszerű a felelet. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy az említett magyar stb. *χ* kezdetű szavak nem tekinthetők kölcsönszóknak. Noha a mi kérdésünkre ez közömbös, a mig csak a szókezdő *k* ~ *χ* megfeleléseket kutatjuk.

2. Ősi (mediopalat.) *k* > finnugor és csuvas mélyhangú *k*. Itt is különösen magyar, vogul, osztják és a csuvas az irányadók. Megemlítendő, hogy a zürjén és votjákban a *k* gyakran váltakozik *g*-vel.

kacs, *kacsó* 1. «manicula, manus parvula» NySz. 2. «kasza v. evező nyelén levő fogantyú», 3. «vékony növény szár, kocsány, inda, fattyuhajtás, levél ere» MTsz. v. ö. *kacza az szőlő vesszőnek* NySz.

csuv. *kěčək* (ZOL.), *kěžək* (Lukács 21 : 30.), ПАПAI *kěčkà* «древесная почка, farügy», 2. *kěčək* «kéz» (Ašm. 267.). A csuvas szónak a képzett *kacsó* < *kacsoz < *kacsok felel meg. Ellenben a *kacs* szó megfelelői MUNKÁCSI (Ethn. 4 : 272.) szerint vogl. *kwons*, *kwos*, T. *khunš* (*kh*-val ?), P. *kwänš*, *kwäš*, KL. *kwäš* «köröm, maring», osztB. *hunš*, *kunž*, *kuš*, L. *kunč* id. zürj. *kyž*, *gyž* «köröm»; votj. *gřiž*, *gřižě* «köröm»; f. *kynsi* id. észt *küž*, *kün*, *küdž* «nagel (auch des blüthenblattes)», lpN. *gažža* id. L. *kažža* id. mordE. *känš*, *känže*, M. *kenžä*, PAAS. *kenže* id. cser. *kiž* id. stb.

Összevetve az adatokat alapszónak *kpiš, *kpiš vehető fel, v. ö. *hát* «rücken».

kar «arm»; zürj. *ki-kar* «handwurzel», *girža*, *girža*, P. *gorižá*

«könyök»; votj. *gēr-puŋ* id. *ki-kur* «tenyér», Kaz. *ki-kür-péd* «hand-wurzel»; lpF. *garñel*, *gargjel*, *gardñela*, L. *kar^eŋel* (WIKL.), Pite *karëŋgñel*, déli *ķardñel* (HALÁSZ) «könyök», kolai *ka^rŋel* «könyök, alsó kar, ellenmaass vom ellenbogen bis zu den fingerspitzen» (GENETZ); -- kirg. *kún kar* «felső kar», uŋg. *karı* «kar», csag. *karı*, *karag*, *karu* «kar, könyök», jak. *zarı* «die gegend oberhalb des oberarmes», mong. *gar* «kéz, kar», osm. *karaža*, *karuža* «felső kar» (MUSZ. 8. VÁMB. NyK. 8:157. Magy. Ered. 274. 329, 613. BUDENZ NyK. 10:85. BOLLER Magy. Verb. 43. (291.) (mong. *ghar*, tör. *kol*, szkr. *kara*); GOMBOCZ NyK. 30:488. MUNKÁCSI ÁKE. 194. sz. és 650. l.). BUDENZ szerint ösrokonság van a török és finn szók között; GOMBOCZ a törökből kölcsönvételnek, MUNKÁCSI közös árja kölcsönzésnek tartja. Legnehezebb a zürj. *gırža* s az oszm. *karaža* magyarázata, mert kérdés valjon összetétel-e s utórésze permi *už*, zürj. *vož*, votj. *až* «vorderes», mint MUNKÁCSI magyarázza. Annnyival inkább kétséges, mert a lp. *ķardñel*, *garñel* bizonyosan nem összetétel, mint GOMBOCZ helyesen bizonyítja. Sőt valószínű, hogy **kar^eŋ* a *tő* s *-el* valami képző, úgy hogy ez is, meg a magyar **karj-* (*karjos*), **karv-* (*karvas*), ? *karó* jól megfelelné a tör. *karı* < **karg* alaknak, valamint GOMBOCZ magyarázza. De azt GOMBOCZ se bizonyította be, hogy e szó csakugyan török kölcsönvétel; inkább csak a BUDENZ nézetét fogadnám el.

Ugyanis, ha a finnugor nyelvekben kölcsönszó volna a *kar* szó és rokonsága, akkor két forrásának kellene lenni. Egyik, a melyből a zürj.-votj. szók s a magyar *kar* szó származnak, t. i. a kirgiz s a kún; a másik a melyből lp. **kar^eŋ*, magy. **karv*, **karj* erednek t. i. a csagatáj; végre ráadásul még egy harmadik is t. i. zürj. *gırža* < oszm. *karuža*. Bonyolultabbá válik a dolog még azáltal, hogy a magyarban mind a két fajta alak megvolna. Persze hogy azt lehetne mondani, hogy a *kar* s közelebbi hozzátartozói rövidült s kopott alakok < **karv* ill. **karg*. Csakhogy ezt jó lélekkel alig mondhatja valaki az összes finnugor, török, meg a mongol *gar* szóról egyaránt. Sőt még azt se mondhatja, hogy a finnugor nyelvek egy része az egyik teljesebb szót vette kölcsön; a másik csapat a mongollal együtt a rövidebbet, tehát később jutott hozzá, mint amazok; végre hogy a magyar mind a kettőt kölcsön vette: egyiket korábban, a másikat később.

Nem szabad józan észszel ilyen kalandos föltevésekkel —

bár csudák is történhetnek — tudományos munkát végezni. Egyszerűbb s valószínűbb okoskodás, hogy a közös egyszerű szó *kar* némelyik nyelvben képzővel bővült s ezzel megfér az is, hogy az egyikben-másikban a képzőtlen s a képzős alak is megmaradt. Hogy miféle szerepű az a képző, arra most nem tudok felelni.

karatylol (*garatylol*) «énekel a tojós tyúk, sokat beszél, fecseg», *kurutylol* a béka; — *karicsál*, *karicsol* id. *karitál* «kiabál»; — *kárl*, *kárl* «énekel a tojós tyúk», «lármásan fecseg, fűlsértően énekel», *károg* 1. «sokat fecseg, lármásan csacsog», 2. «zsémbeskedik» (3. «krächzen»); — *korczog* «varezog pl. a homok az ember fogai közt», *kornyal* «rémesen ugat», *kornyicsál*, *kornyicsol*, *kornyikál*, *kornyikol*; *korog*, *korrog*, *kurrog* «1. a has, a gyomor, 2. morog, zugolódik, 3. a szalonka csöndes röptében» v. ö. «korog s kotyog hangosan a golya», «daru módra szóllok s korrogok» NySz.; *kortyog* «haszontalanul sok mindenfélét össze-vissza beszél»; — *elkurczantja* magát «kurczanó hangon elneveti magát», *kurdol* «pirogat», *kurgat* «lármával kerget» (v. ö. SZILASI Nyr. 23:436.), *kurgyál* «kiabál», *kurittyol*, *kurjant*, *kurjombál* id. *kurrog* «kuruttyol a béka», *fölkurrag* «kikrákog» MTSz. (Mellőzöm a *kárpál*, *káromkodik* szavakat, a melyek szintén ide tartozhatnak.)

Valamint saját szavainkban, a megfelelő rokon nyelvekben is szintoly változatos a többeli magánhangzó.

vogB. *kargi* «morog», KL. *kurili* «ordít», B. *kuritawé* «csatog»; — zürjP. *kargi*- «károg», *karzi*- «kiált», *kurgi*- «kiált», zürj. *kurgi*- «turbékol», *kurksi*- «károg, gágog» (v. ö. *gorzi*-, *goröd*- «kiált»); — votj. *kwara* «hang, nesz, zaj», *kwarät*- «lármáz», *kwarget*- «krárog» (*gur* «énekel, nóta», *gurj*-, *gürj*- «böfög», *gürlal*- «turbékol»; v. ö. zürj. *gorzi*-); *kiräkt*- «krárog, krächzen»; — f. *karjua* «kiált»; *kirjua* id. *kirkua* «erősen kiabál»; *kornata* «quacken, grob nagen», *kornuta* «morog, dörmög»; — *kurista* «rieseln, röcheln, poltern, quacken, winseln», *kurnuta* «murren, mürrisch sein», *kurritaa* «pipen, quacken», *kurskaa* «zischen, prusten»; — észt *karju*- «kiált, nyikorog, sivit», *kira*- «greinen, weinen», *kirga*-, *kirgu*- «krähen, aufschreien», *kirin* «lárma, kiabálás», *körin*, *körrin* «das rasseln, klappern», *körise*- «klappern, rasseln», *kura*-, *kurise*- «girren, gurgeln, purren, sausen»; — mordM. *korta*-, *korhta*- «beszél»; lpN. *gargget* (*gargam*) «knistern»; cser. *karkal*- «sirni», *köring*-

«fölkurjant» (MUSz. 245. l. DONNER 152, 153, 157. sz.). Bizonyos, hogy sok szó, a melyet a «*horkol*» alatt elsoroltunk, ide is tartozik és igen nehéz a két csoportot a *k*-s nyelvekben egymástól elválasztani.

Az altáji nyelvekből ide sorolhatók csuv. *kërle*- «zajong, lármáz» (ZOL.), csuv. kurm. *körlo*- «lármáz» (AŠM. 10.); kir. tel. leb. *karkilda*- «krächzen», sag. *kirkila*- «gackern», alt. *korkirat*- «rieseln, murmeln, rauschen», kún *korla*- «schnarchen», sag. kt. *korla*- «murmeln, rieseln», kaz. *kurkinda*- «schreien (der truthahn)», šor. *kurkula*- «glucksen», tel. alt. *kurkulda*- «gackern, schnattern».

E szók között sok bizonyára a hangutánzó is s onnan lehet változatos magánhangzójuk, de ez a hangutánzás nem a prius, hanem csak későbbi fejlődés. Ez kétségtelenné válik ezen szók sokféle jelentéséből. A MUSz. 252. sz. némelyikével összeköti f. *kurkku* «torok» és rokonságát s ezt az összefüggést nem is lehet kereken elutasítani, bár nehéz a kölcsönös viszonyukat megállapítani.

kacsint, *kacsont* (MUSz. 1. DONNER 69. sz.), vogB. *kāseli* «észrevesz», K. *kāseli* id. KL. *koāseli* id.; osztB. *kašalał*-, *kaislał*-, *kaisalał*-, *kaiselał*- «sehen» MUNKÁCSI ÁKE. 190. sz.), I. *kašad*-, *kašat*- «lát, megismer»; zürj. *kažal*- «bemerken, erraten».

? v. ö. csuv. *kuś* «szem», *kužigas*- *сглазить*.

karcsú «gracilis, exiguus» (MUSz. 9. sz. MUNKÁCSI ÁKE. 195. sz.); vogB. *karēs*, *kars* «magas»; osztB. *kariś*, I. *kērēš*, *kereš* «magas»; lpL. *kar'če*, *kar'čes* «eng» (WIKL.) lpN. *garžže*, *garžes* «eng, schmal» (HALÁSZ).

kajtat, *kojtat* 1. «kóborol, kószlat, koslat, lótfut, szüntelen ki s bejár» (Komárom-m. Békés-m. Tokaj) — *bekajtat* «vmit keresve, hajszolva, lótfutva bejár: A fél várost bekajtattam, míg öt forintot kaptam» (Tokaj) — 2. «kutat, keresgél» (bizonyosan ide való ezen értelemben is, bár a MUSz. a *kutat* szóval veszi egynek, a mi lehetetlen); *ketet* < *kajtat*; ide valók továbbá *kujtorog*, *kojtorog* (Göcej), *kójtörög*, *h*ójtörög* (Zala-m.), *kujdorog*, *kujtorog* (Dunam.), *kutyorog* (Hont-m.). *Kajtat* < *kaj- v. ö. *lóstat*, *futtat*, *léptet*, *usztat* (SZILASI NyK. 24: 438.).

Egyszerű képzővel *kajt* «keres, kutat», *kajti* «kutató, keres-

gélő», *kajtár* 1. kutató, 2. tilosba járó marha, 3. csavargó, kóborló, *kajtárkodik* 1. kutat, 2. lopni akarva ólálkodik, 3. tilosba járó marha (MTSz.).

Ezen **kaj-*, **kaj-* ige megfelelői vogB. *koj-*, T. *kuj-*, P. *kwäj-* «nyomon jár; folgen»; cser. *kaj-* «gehen, fahren»; mordE. *kaj-* «kikel a vetés»; csuv. *kaj-* «utazik, megy, отнавлияться, идти, ѣхать, үйти, уѣхать» ZOL. osm. *kaj-* قايق «hindurchschlüpfen, unbemerkt vorbeikommen» (RADL. 2:3.); tel. *kait-* «entfliehen, entwischen» (ibid. 2:30.); baškir *qij-* «biztos helyre költözik, помѣститься въ безопасно мѣстѣ» (v. ö. *ul bežžen araga qijdi* «hozzánk költözködött, онъ помѣстился у насъ»), *qijdir-* «elhelyez, elköltöztet, помѣститъ, дать мѣсто», *qijš-* «помѣститъсь, ужитъсь» (КАТАР. 65.).

kujtorog ugyanazon igéből származik, de képzőjét a más eredetű *kódorog*, *kúdorog*, *kótorog* (NySz.) analogiájára szerezte.

kólál, *kullog* «vagari, umherirren»; vogB. *kwāli*, K. *kwqli*, KL. *kwoqli*, T. *kāli* (v. ö. vogB. *kwons* ~ P. *kwäs*; B. *kwāli* ~ T. *kālu* «kötél») «fölkel, kiszáll, kimegy, szétágazik (a folyó)»; osztI. *kale-χui* «járó-kelő, folyton mozgó, sürgő-forgó férfi», *at-kulem* «mozog, egy helyt forog»; f. *kulkea* «gehen, verschwinden», *kulo* «futó tűz», «das vom vorigen jahre stehende gelb gewordene gras», v. ö. *kulokas* «der herumtreiber, landstreicher» (ERWAST), *kulu* «kopás, fogyás», «der verlauf», *ajan kulu* «idővesztesség», v. ö. *elämän kulku* «életfolyás», észt *kulata-* «spazieren fahren oder gehen», *kulge-*, *kule-* «sich bewegen», *koli-* «umziehen, fortziehen, auswandern»; lpL. *kaŕe-*, N. *gallet* (*gālam*) «waten, durchwaten», lpL. *kol'ko-*, N. *golggat* (*golgam*) «fliessen, rinnen, herumstreifen»; cser. *kule guruk* «der weg ging bergan» (GENETZ I.), *kālām* «sompolyog, kullog», cserM. *kāladām* «nyargal»; — v. ö. tör.-tat. *kula-* «átugrik vlmín, legurul, ledől» (leb. *kūla-* «sorjába jár» (RADL. 2: 967.); jak. *koloi-* «fállábon ugrik».

Kóvályog < **kólálog*. Magyarázatra szorul a *kullog* eltérő magánhangzója.

kószál «vagari», *koszog* «csoszog, csötlik-botlik pl. koszogó restes ló (PPB.); két-három rongyos szolgával alig koszognak» (MonIrók 11:318. NySz. v. ö. MTSz.), *elkoszog* «elkullog», *kosz-*

morodik «ólálkodva közeledik», *koczog* «lassan üget», *elkoczog* «el-döcög, elüget», *koczorász* «üget»; vogB. *kāsi* «versenyt fut», *kāsti* «elődéz» (? T. *khasiti* «rohan»); osztB. *kaslem* «lép, ide-oda jár», I. *kastem* id. (de *kěsem* «versenyt fut», úgy hogy a vogul adat kétséggé válik); votj. *kostašk-* «kószál, kóborol, mászkál» (MUNKÁCSI), *kystašk-*, *kystyšk-* id. (WIED.); zürj. *kos-* «visszatér, elfordul», *kosödtši-* «eltávozik, félre megy»; — csuv. *kaš-* «переправляться, hinüberfahren», caus. *kažar-* «переводить, hinüberführen» (ZOL.), *kuš-* «átmegy» caus. *kužar-* (ZOL.; LUKÁCS 10:7.) v. ö. sag. *kazor-* «jagen, treiben» (RADLOFF). Valjon ebből fejlődött *kaczároz* «kószál, csavarog» (? sic MTSz.) «Az étszaka is a lányok után kaczároztam» (Nyr. 22:141.). A kérdőjel fölösleges, mert a jelentése biztos. Érdekes ezzel összehasonlítani a Tinódinál előforduló *kozár* «vagor, schweifen» igét (NySz.), a mely bizonyosan török kölesön-vétel.

koslat «grassor C. discurro MA. excurro». Másik értelme «läufig sein» v. ö. «Mikor az ebek koslatnak, azok közül a nőstin ebet lúd meg. A bordélyban járó a bordély házakban koslat» (NySz.); *kosléroz*, *koslatéroz* «ide-oda jár, megy, lőt-fut» (MTSz.); csuv. *kos-* «бѣгать, fut» de v. ö. *kěsal piræn tina te kosat tem* «bizonytalan, valjon a mi üszönk az idén fut-e, koslat-e a. a. lesz-e neki sárlása» (Ašm. 102.); oszm. boszniai *koš-* «fut, utána fut, utóléri» (RADL. 2:638.); oszm. *kač-*, kirg. alt. *kaš-*, koib. kar. *kas-* «entfliehen»; — vogP. *kwän-kušpi* «leesik»; cser. *koštām* «jár», *koštmaš* «járás», *lušt-* «tánczol», *kuštomáš* «táncz»; votj. *koškī-* (imperat. *koš*) «jár, halad, repül, fut»; zürj. *kyšaš-* «klettern, hinauf klettern». Gombocz NyK. 30:488. < oszm. *kočla-* «1. mit den Hörnern stossen, 2. die schafe bespringen» szótól származtatja a mi szavunkat, de ez < *koč* «kos» denominalisa, mint *kočlan-* «zum widder heranwachsen» (RADL. 2:618.). ellenben, mint lát-tuk, a mi szavunknak a »futás» az alapjelentése. Hasonló jelentés-változás tapasztalható a *kajt* (v. ö. *kajtat*) származékában *kajtár* «1. csavargó, kóborló; tilosba járó marha, 2. buja, bujálkodó», *kajtárkodik* «1. tilosba jár; lopni akarva ólálkodik, 2. kaczerkodik, rosszalkodik, bujálkodik» (MTSz.) v. ö. a NySz.-ban «hitvány kajtár csöcselék szájában való tréfák»; «kajtér szitkai»; «csapodár kajtor beszédek»; «korbácsot érdemlenél ez ilyen kajtárságodért».

HALÁSZ Nyr. 7 : 62. a régi nyelvből egy *koslár* «lascivus salax, vene-reus» szót is említ.

Az is bizonyos, hogy a *kószál* stb. szavakkal közel rokonság-ban van.

kufar- «főz, kotyvaszt», *kufarász* id. *kofirczol*, *kofrityol*, *kofer-nyál* «kotyvaszt», *össze-keferczél* «összekotyvaszt (ételt)» MTSz. *fölkorfonyál* decoquo (Com. Jan. NySz.), *korfínyál* «hamarosán főz, kotyvaszt» (MTSz.).

(v. ö. *kájicz* «kotyvalék, kovász, lisztpép, aszalt gyümölcs»).

osztB. *kavirlem*, *kavarlem* «főni», *kavrim*, *kaurim* «főtt» (AHLQ.), I. *kāverem* «főni», *kāvrēm* «gekocht, heiss, siedend» (PATK.), I. *kāvert-*, S. *kōverl-*, *kēverl-* «főni» (CASTR.); ujj. *kubar-*, oszm. *kavir-*, *kavur-* «brennen, rösten, braten, fleisch in butter braten»; bar. az. *kaur-* «rösten, braten»; kirk. *kaurdak* «sült hús»; alt. tel. *kur-* «gerste rösten» (RADL.).

Megemlítendő meg mong. *zagor-* «braten, schmoren» (SCHMIDT 132.) id. és szárít; *zaguraj* sec, cyxoü (Kov. 743, 886.).

kóró «frutex, dumus, caudex herbarum». Már VÁMBÉRY egyez-teti (NyK. 8 : 160.) a csag. *kuruk*, oszm. *kuru* «száraz» szóval, a mit BUDENZ (NyK. 10 : 104.) visszautasít, azzal a megjegyzéssel, hogy a magyar szóban lényeges fogalom «szár, sarj».

Ide a következő szók tartoznak: csuv. *korák* «тpава, fű» (AŠMARIN 135.); leb. *korak* «eine grossblättrige pflanze mit hohlen stengeln»; oszm. krm. *kuruk* «unreife weinbeeren»; kirk. *kurai* «heraclium sibiricum»; kaz. *kura* «eberschen-gebüsch, halm, trockene halme, unkraut, himbeere», kún *kūra*, cod. cum. *kovra* «unkraut» (RADL. 2 : 920 kv.) v. ö. votj. *kuro* «stroh, halm».

Evvel a *kuruk*, *kuru* «száraz» nem hasonlítható, mert ez a csuvasban *žura*, *žuruk* (ZOL.), *žorok* (AŠM. 153.) v. ö. még *žārnā*, *žārsa* (*žornō*, *žōrsa*) «száradt» (Máté 12 : 10, 21 : 19.). Tehát ZOL. *žura* «cyxaи тpава, száraz fű» csak rövidült szólás v. ö. *žuruk* *torat* id. Végre van csuv. *žuru-*, alt. *kuru-*, tat. *koro-*, jak. *kur-* «ki-szárad, высыхнуть» ige is. S mindezeknek semmi közük a f. említet szavakhoz; de abba a csoportba se valók, a hova a *kufar*-t

soroltuk (v. ö. MUNKÁCSI NyK. 18 : 106. WICHMANN Tschuwassische Lehnwörter 84.).

Nem lehet azt se olyan könnyedén állítani, hogy a magyar s talán a votják szó is kölesönvételek.

kunkorít «tekergősen göngyölít», *kunkorodik* «göngyölödik» (NySz.), *konkorította az orrát, összekukorít* (mákos rétest), *konkorodik, kukorodik, kukorog* «többszörösen meghajlik», *kongorgat* «fintorgatja az orrát», *kukorgat* id. *kukorgó, kunkorgó* «köralakú kalács; zsírban sült karika formájú tészta», *kunkorgós* (bajusz), *kunkorik* «kunkorodottság, gömbölyű fonott kalács», *kukora* «kajla, kunkorodott, göndör»; — *kankod* «hajlik, görbed, görnyed» (MTSz.); *kunkor* «napranéző fű, heliotropium» (FIALOVSKY Nyr. 7 : 264.) ? *kunkorú bajuszú* (Nyr. 22 : 319. a Pesti Naplóból idézi ZOLNAI); *kankarikó* «haarlooke» (ORCZY KöltSz. 151. NySz.); *kankarék, kankalék* «a kútostor végén levő vashorog; horgas fa; kútgém, kútostor» (MTSz.); — vogB. *köjgerali* «görbül» (kölesönszó a kaz. tatárból); — votj. Jel. *kongiro, kongro*, Sar. *kungiro, kungro* «görbe, kámpós, behajtott», *kungirkhi-* frequ. *kungirjal-* görbül, *kungirt-* «görbít, begörbít», Sar. *kongilo, kongiläs* «kámpós, összehajtott, behajtott, eingebogen, zusammengebogen, krumm», *kongiro, kongro* «görbe akasztóvas».

f. *konkaroita* «sich drehen u. wenden, ide-oda fordúl», *konkero* «hajlás, görbület», *konkelo* «krumm, ungelenk, die krümmung an dem baum», ebből *kongeltaa, kongertaa* «ungelenk, linkisch gehen»; észt *konkrane* «höckerig, grubig»; — oszm. *kaŋal* «kör»; ág. oszm. *kangal* «kerék alakba göngyölített kötél. összegöngyölített nyaláb»; oszm. *kangalla-* «zusammenrollen», bar. *kangirū* «együgyű» (v. ö. f. *konkelo*); tel. *kaŋdirgala-* «umdrehen, verdrehen»; tob. krm. kir. kaz. *kiŋir* «görbe, hajlott, ferde, krumm, gebogen, schief»; kaz. *kiŋgrai-* «schief werden»; tob. kir. *kiŋrad-* «schief sein»; kaz. *kiŋgrait-* «schief machen»; kún *kiŋir* «görbe» (RADLOFF).

Feltűnő egyezés látszik a finnugor és a török szavak között, de kölesönvételekről szólva, csak a török nyelvek lehettek az átvevők. Ezt a magyar *kankad* szóból kell következtetni, mivel az -r, -l-féle képzők nélkül szükölködik és fontosságot különösen azáltal nyer, hogy az észtben is találunk hasonló képzőtelen szót: *kongo-at-*

«krümmen, hakenförmig biegen». *kopks* gen. *kopksu* «hacken, hakenpflug» (a jelentésre v. ö. votj. *kongiro*, magy. *kankaré*).

Nem hallgathatom azonban el a következő feltűnő egyezéseket: kkir. *kayai*-, *kaykai*- «aufrecht stehen, aus etwas hervorragen», csag. *kaygai*- «gerade, aufrecht stehen» (RADL. 2:81.) ~ f. *konko* «kiálló valami», *konkka*, *konka* «kiálló valami, csipő, tompor»; — kumd. *kayai* «eine bergige u. waldige gegend, die wasserreich u. fruchtbar ist»; kkir. *kayirak* «eine bergspitze» (RADL. 2:81, 82.) ~ f. *kinka* «domb, köteg, nyaláb» (v. ö. oszm. *kangal* «összegöngyölített nyaláb»); észt *kingk*, g. *kingu* «hügel, hümpel», *keyk*, *küñke*, *küñgas* «hügel», liv *küñkà*, *küñkà* «hügel, düne»; — kar. l. *kankai*- «steif u. starr sein», kom. «sich gerade halten, eine stolze haltung haben» ~ f. *kankaen*, észt *kayge*- «steif, hart, unbiegsam, widerspenstig» (v. ö. tör. *kingir* «krumm, schief», *kinggrai*- «schief werden, halstarrig sein» l. fönt), f. *kankera* «träge beschwerlich, bequem»; továbbá f. *kankku* «hinkend», *konkkia* «biczeg, nehézkesen jár» (jelentésére v. ö. *kongeltaa*, *kongertaa* «ungelenk, linkisch gehen»; f. *kongotella* «trotten, hüpfen» ~ észt *kongo-ta*- «krümmen» l. fönt).

Az idézett finn és észt szók java részét DONNER 15. sz. csakugyan a fönt említettekkel egy kalap alá fogja, a mi ha helyes, akkor nemcsak a magyarban és észtben volna meg a *konk töszó tisztán, hanem a finnben és a törökségben is.

De bár igazán meglepők az említett egyezések, úgy hogy lehetetlen tagadni a kapcsolatot közöttük, mindamellet a jelentésük nem okvetetlenül köti őket a «ferdeséget» jelentő idézett szavakhoz. Mert azt tapasztaljuk, hogy ezen utóbb említett szók első jelentése egyezik meg az -*r*-, -*l*-képzősek másodrendű jelentésével; ez pedig könnyen lehet a hangalaktól egészen független egyezés. Hiszen még számos más szóval is egyeznek ugyanezen jelentésben. Itt egyedül az a feltűnő, hogy kezdő hangjaik is egyenlők. Szóval biztos rokonságukat nem állíthatjuk.

Mennyiféle analogikus hatás is működhetett közre, hogy kölcsönös hatásuk a szók alakját s jelentését megváltoztassa. arra legjobb példával ez esetben a magyar nyelv szolgálhat (v. ö. MUNKÁCSI ÁKE. 226. sz.). Annyi bizonyosnak látszik, hogy *kank*-, *kankar*- az eredeti tö, arra vallanak a NySz.-beli adatok is. *Kunkorodik* ebből a részben hasonló jelentésű *kukorodik*, *kukorog* «gug-

gol. kuporodik» után lett, a mely más eredetű s összefügg a *guggol*, *kukkan* «tikkadtan lekonyul» igék családjával. Viszont meg a *kunkorodik* hatott ez utóbbiakra; és így kaptuk a *kuczorog*: *kunczorog*, *kuncsorog*; *gugyorodik*: *kutyorodik*: *kunytyorog* «kuporodik, guggol» ige-párokat. A kettős keveredés okozta, hogy van ilyen igénk is, mint *kutyorodik*, *kuczorodik* «1. kunkorodik, 2. kuporodik». Egy másik igénk *kujtorog*, *kójtorog* «kóborol, kószál, csavarog» így is előfordul *kútyorog*; ez meg a fent említett kettős alak kapcsán lett *kuntorog* s ezen az alapon kaphattuk a *kuncsorog* «kószál» igét. Elősegítette ezt az alakulást a *kummog*, *kunnyog* «alattomosan leleselkedve jár; kullog» ige. sőt *kuntorog* akár egyenesen ezekből származik a *kujtorog* stb. analogiájára.

Végre van még egy harmadik a másodikhoz hasonló hangzású csapat igénk. Ezek: *kunczog* «objecte insto» (NySz.), *kunczorog*, *kuczorál*, *kuncsorál*, *kundorász*, *kunyorog* (NySz.), *kunyorál*, *kunyerál*, *kunyorász*, *konyorász* «kér, kéreget» jelentéssel (MTSz.). Ezek alakulásának körülményeit és eredetét nem tudom megmagyarázni.

II. FEJEZET.

Szókezdő *g* hang.

A kétféle szókezdő *k* hanggal szemben megvan a magyarban szókezdeten a *g* hang is. Ennek a története s történetének vizsgálata részben igen fontos, de viszont ép oly nehéz is. Összefügg ugyanis először egy nagy általános kérdéssel, azzal t. i. hogy volt-e egyáltalán a finnugor ősnelvben szókezdő media. A tényállás az egyes rokon nyelvekben a következő:

A finnről SETÄLÄ Ää. azt bizonyítja, hogy eredetileg csak zöngétlen mássalhangzói voltak a szó kezdetén. Így van ez még most is a suomiban és az észtben; ellenben a többi nyelvjárásban már találkozunk zöngés mássalhangzó is. A nevezetes pedig az, hogy közéjük tartozik a *lív* is, a mely a többitől távol esik, úgy hogy nem igen tekinthető ez a sajátság utólagos fejlődésnek. Úgy hogy maga SETÄLÄ is kénytelen megengedni i. m. 3., hogy esetleg már az ősfinn nyelvben keletkeztek vagy voltak nyelvjárásilag szókezdő mediák, nem számítva azokat, a melyek sandhiból származnak pl.

lív *gūlma* < *sīlma-gūlma* = *silmä-kulma*. Vagy a melyek esetleg hangutánzók s becézők pl. karj. *beägü* ~ f. *määkyä* «bög».

A mordvinról PAASONEN nyilatkozik (Mordvinische Lautlehre 9. kv.). Azt állítja, hogy az ősi mordvinban szó kezdetén csakis zöngétlen (tenuis) mássalhangzók állhattak. Jelenleg azonban egyetlenegy nyelvjárás kivételével a többi mind megtűri a szókezdő mediát, sőt némelykor a jövevényszó kezdő zöngétlenjét is zöngésre változtatja, pl. mdE. *bauk* < or. *паяк* «pók»; mdE. *gužña* < or. *кужна* «gefässchen aus birkenrinde». De a mellett, hogy az esetek szórványosak, feltűnő, hogy nyelvjárásilag, még pedig közelekben is, váltakozó adatok mutatkoznak, pl. *guj* ~ *kuj* «kígyó»; *dolga* ~ *tolga* «toll»; *guđer* ~ *küđer* «birkenrinde».

A cseremis, vogul, osztják nyelvekben teljesen szokatlan a szókezdő media, hacsak nem idegen eredetű jövevényszókból.

Igen érdekesek ellenben a lapp nyelvjárások. A lpN.-ben általános a szókezdő zöngés explosiva. Ellenben a lpS.-ben nem olyan egyformák ezek a szókezdő mássalhangzók. Így a Lule-ben WIKLUND szerint eredetileg csak szókezdő tenuis lehetett (Laut- u. Formenlehre des Lule-lappischen 120.).

De a lapp nyelv egyes nyelvjárásaiban még van egy harmadik fajta explosiva is: ezek a zöngétlen mediák, a melyeket HALÁSZ több helyt megfigyelt (NyK. 22:160.). Van olyan nyelvjárás, a melyben megvan mind a három fajta explosiva, mint pl. a *kuresundói*, tehát *k*, *g*, *q*; *t*, *t*, *d*; *p*, *ḃ*, *b*. Van olyan a hol csak kétféle, mint pl. az *ibbestadi*-ban, a tenuis és a media; végre a hol csakis a tenuis, mint az *arvidsauri*-ban. Ez nemcsak a szó elejére vonatkozik; szó elején is megvan a zöngétlen media *g*, *ḃ*, pl. a déli lapp *jemtlandi* nyelvjárásban, HALÁSZ (NyK. 20:76.), WIKLUND (i. m. 120.), de a déli lappságban viszont a mediák teljesen ismeretlenek. Sőt a hol a helyesírás nem is jelzi, még a lpN.-ben is megvannak a zöngétlen mediák, mint DONNER (Gegens. Verwandsch. d. finn. spr. 39.), HALÁSZ (NyK. 22:177.) s NIELSEN (JSFOu. 20:38.) állítják.

Úgy hogy a lappságra vonatkozólag már nem olyan biztos a tudósok véleménye. Mert pl. WIKLUND i. m. 121. így nyilatkozik: «Ob im anlaute tenuis oder media der ursprünglichere ist oder vielleicht tenuis anfangs nur gewissen wörtern gehört und media anderen, ist wohl vorläufig unmöglich zu bestimmen.»

Csak az a tanulságos ezen jelenségekben, hogy a lappságban kétségtelenül megvan a zöngétlen media, még pedig a szó kezdetén is.

Az összes finnugor nyelvek közül egyedül a magyar, zürjén s a votják azok, a hol nemesak a szókezdő mediák, hanem még a spiransok is (*z, zs*) megvannak szó elején s szó közepén egyaránt. Még pedig, hogy a szókezdőkről szóljunk, nagy részben olyan szók, a melyek kizárólag mediával kezdődnek. Feltűnő jelenség minden esetre, a mely még nevezetesebbé válik az egész kérdésre vonatkozólag, ha az illető nyelvek közös eredetű szavain is tapasztalhatjuk. Feltűnt ez már BUDENZnek is és az ő véleménye szerint úgy magyarázható, hogy az ugor nyelvekben a szókezdő mediáknak általában keményedése állt be, a mely az említett nyelvekben «nicht zur vollständigen durchführung gelangt ist» (Verzweig. 10.). De minthogy kevés etymologiailag megegyező példát talált a magyar- s zürjén-votjákban, az a nézete, hogy ezen hangváltozás nem is történni lehetett egységesen («nötigt also auch nicht zur annahme historischer einheitlichkeit des vorganges»). Vagyis nem lehet közös eredetre visszavezetni. MUNKÁCSI szerint meg (NyK. 15:460. kv.) az általános hangkeményedés a finnugor nyelvekben nem ősi sajátosság hanem a magyarban meg a zürjén-votjákban megmaradt az eredeti kétféleség.

Csupán a szókezdő *g*-re szorítkozva ez alkalommal, valamint-hogy célunknak megfelel, a fönt említett nézetekkel szemben talán helyesebb a következő felfogásunk.

Be fogjuk bizonyítani, mint már említettük, hogy igenis van egy csapat közös szó a magyarban s a zürjén-votjákban, a melyek *g* hanggal kezdődnek. S ebből azt kell következtetnünk, hogy ez egységes fejlődés, tehát csakis közös okból magyarázható. Minthogy pedig ezekben a nyelvekben is megvan a szókezdő *k* hangnak is mind a két fajtája, a medio- s praepalatalis *k*, nem lehet elgondolni, hogy mért vált volna némely *k* hangból *g*, hacsak ez a *k* nem egy eltérő harmadik (illetőleg negyedik) fajtájú hang.

Minthogy végre ennek a *g* hangnak a más rokon nyelvekben *k* hang a megfelelője, közös ős gyanánt legjobb olyan hangot föltennünk, a melyből mind a kettő fejlődhetett; mert nincs semmi okunk arra, hogy ezt az eredeti hangot, a melyből a *g* fejlődött, ne finnugornak, hanem magyar-zürjén-votják hangnak gondoljuk. Ez

a közös finnugor hang pedig alig lehet más, mint a zöngétlen media *g*. Erről (s *d*, *b*-ről) mondja HALÁSZ (NyK. 20:76.), hogy a jemtlandi lappban «hol mint tenuis, hol mint media ejtetnek a szók elején váltakozva, gyakran a szók közepén is». S még pontosabban WIKLUND (i. m. 121.) saját megfigyelése alapján, hogy részben «so zu sagen halbstimmhafte media, d. h. der stimmton setzt in ihnen erst unmittelbar vor der explosion ein. Oft setzt jedoch der stimmton erst im augenblicke der explosion ein u. bisweilen scheint er ganz verschwunden zu sein: stimmloser media. Die wechslung schien ganz regellos zu sein.»

Az ilyen kétlaki hangból könnyen válhatik hol *k*, hol *g*. Csak az a feltűnő, hogy a magyarral csupán a zürjén-votják tart össze, ellenben nem a vogul-osztják is. Valamint feltűnő volt, hogy a *h* ~ *k* viszonylatban meg a zürjén-votják tér el a magyartól, ellenben vele tart a vogul-osztják. E mögött fontos okok rejtőzhetnek.

Meg kell jegyezmem, hogy mind a három nyelvben vannak esetek, szórványosabban, vagy bővebben, a hol a szókezdő *k* ~ *g* váltakoznak ugyanazon szó elején. A magyar szókról a legtöbb esetben ki tudom mutatni, hogy itt későbbi fejlődés eseteivel van dolgunk; valószínűleg be lehetne ugyanezt a zürjén-votják példák-ról is bizonyítani. De, fájdalom, ezekkel most nem foglalkozhatom.

Egy másik megjegyzésem, hogy pl. a magyarban aránylag kevés *g*-vel kezdődő szó van; körülbelül 400—500 legbővebben. Ebből is, a mennyit már biztosan ismerünk, kb. 160 jövevényt szó. Roppant csekély szám a szókezdő *k* hangúakkal szemben.

Továbbá bizonyítják a magyarba került jövevénytiszavak, hogy már a szláv kölcsönzések idejében megvolt a szókezdő *g*, mivel nyelvünk valamennyit megtartotta, pl. *galamb*, *gabona*, *garat*, *giliszta*, *golyva* stb. Ugvanekt tapasztaljuk a német jövevénytiszók-nál, pl. *geréntes*, *geréb*, *gallér*, *gantár* stb., végre az oláhoknál, pl. *gergelicze*, *girtvány*, *gusa* stb. Legfontosabbak a szláv jövevénytiszók, mert a legszámosabbak s meg fontosabb, hogy amazok között a legrégiebbek.

Vannak végre még valószínűleg a szlávoknál is régiebb *g*-vel kezdődő török jövevénytiszavaink, alig egynehány, a melyeknek sajátágosan a törökségben szókezdő *k* felel meg. Ilyen *gagó* ~ tör. *kogu*, de *tung*. *gag*; ellenben osztjS. *kagi* (MUNKÁCSI ÁKE. 117. sz.); *gödény* ~ jak. *kütän*, csag. *kotan*, mandžu *kutan* (MUNKÁCSI

NyK. 20:152. Ethn. 4:295. Nyr. 13:260.); v. ö. még *görvély* (MUNKÁCSI NyK. 21:122.), *göte* (MUNKÁCSI Ethn. 4:183. NyK. 21:116.), *gözü* (MUNKÁCSI Ethn. 4:173.), *gügyü* ~ csag. *küdü* «garbenhaufen» (MUNKÁCSI NyK. 25:285.). Úgy látszik újabbak az egyforma szókezdők: *görény* ~ oszm. *girin* «kis állat tarka és fekete szőrű» (MUNKÁCSI Nyr. 13:260. BUDENZ NyK. 20:148.), *gebed* ~ oszm. *geber-* «megdöglik» (VÁMBÉRY NyK. 8:145. v. ö. BUDENZ NyK. 10:99.). Gondolkozóba ejthet bennünket az, hogy némelyik a f. i. szók közül a mongolban is *g* kezdetű. De különben tán nem is biztosan helyes valamennyinek az etymológiája.

Szintűgy a votjákban az orosz jövevényszavak, pl. *gajtan* «zsinór, madzag»; *gersok* «fazék»; *gira* «súly»; *gol*, *golik*, *golis* «meztelen»; *gorib*, *gorba*, *görb*, *görba* «püpos» stb. Ellenben a *k* kezdetű orosz vagy tatár kölcsönzések megmaradnak szintén változatlanul (l. MUNKÁCSI NyK. 18:129. kv.).

Elsoroljuk most azokat a *g* kezdetű szokat, a melyek a magyarban, a zürjénben és a votjákban egy eredetűek.

galatyol, *galagjol*, *galgyol* «sokat beszél, fecseg, össze-vissza hadar mindenfélét, mindig jár a szája; gagvog a kis gyermek» (MTSz. sub *karatyol*).

galaty «csacsogás, fecsegés, értelmetlen beszéd» (MTSz.) — *gelegógya* «ostoba ember, a ki azonban mindenbe beleszól» v. ö. *beliég-gegógyál* «közbeszól» (Halmágy, NyK. 31:408.).

zürj. *gyljal-*, *gyljed-* «plaudern, schwatzen» (WIED.).

lpN. *gilljot* (*giljom*) «mugire» (FRHS).

Bár megvan *garatyol* is, sőt a NySz.-ban csakis ez a forma és *karatyol* mellett *kalatyol* is, úgy hogy könnyen egy eredetűnek vehetnők e két szót, mindamellott külön származásúaknak kell őket tartanom. Erre pedig igen fontos okom az, hogy a *karatyol* s társainak a zürjénben és a lpN.-ben van megfelelőjük: zürj. *kargi* stb. lpN. *gargget* (l. 21. l.). Már pedig ritka találkozás volna az maga is, hogy a három külön nyelvben találkozzék ugyanazon szóban az *r* ~ *l* hangváltozás. Noha megjegyzendő, hogy egyéb hangjaikban is eltérők egymástól a zürj. és lapp szavak.

Inkább feltűnő, hogy a magyarban képzésükben is annyira meg egyeznek *karatyol* ~ *galatyol*. Nem is tudnám útjukon végig kísérni egyiket sem, mert hisz a mit ismerünk belőlük, az csak tövük a **kar-*,

**gal-*, de a képzőjűkre alig van analogia. S azt se tudjuk megmondani, hogy melyiknek adjuk az időbeli elsőbbséget, tehát hogy melyikük vonszolta maga után a másikat. Végre ugyanezen okokból valamint nem mondhatjuk, hogy *karatjol* holmi *karaty névszóból származik, szintűgy nem, hogy a létező *galaty* névszó a *galatjol* ige törzsöke, mert, fájdalom, a képzője ismeretlen, hacsak azt nem gondolhatnók, hogy *galat volt eredetileg.

Ez nem is lehetetlen. Az igéje akkor *galatol lehetett s a hogy belőle *galatjol* lett, akkor a *galat > is *galaty* lett. S meg van magyarázva a látszólagos elvonás.

gágog «gackern» — votj. *gagäkt-* id. lpN. *gakket* (*gakkam*); mordM. *kagan*, E. *gagan*, R. *gagakštan* WIED.; cser. *kagakl-* id. (SZIL.), *kagagàk* «das schnattern der gänse» (RAMST.).

Igaz, hogy ez a szó hangutánzó, de azért mégis érdemes a följegyzésre, mivel a magy. és votják szókezdő *g*-vel szemben a cser. s mordM.-ben *k* mutatkozik. Pedig csak ez a fontos most minekünk!

galló «hinta» (Palóczság); *gallóka* id. (Borsod-m.); *gallózik* «hintázik» (Palóczság), *gallókázik* id. (Heves, Borsod-m.)

votj. *gilt-* «sikamlík, csúszik», *giltš-*, Glaz. *gulž-*, Sar. *gilž-* «lecsúszik, legurul, leomlik», *gilit* «csúszós, sikamlós».

Nem lehet tagadni, hogy a jelentésbeli árnyalat miatt kétes ez az egyeztetés.

gantat- «sietve megy, üget» (Pest-m.), *gantatás* «ügetés» (Fehér-m.), *gentet* «ballag» (Örség), *genel* «erőlködik a kis gyerek, mikor járni próbál» (Pest-m.); zürj. *gantaitšiny* «hinkommen, gerathen» (WIED.).

f. *kanittaa* «ugrálva szalad, ugrál, döcög, biczeg».

be-gérázik «vékonyan befagy a víz» (Szatmár-m.); votj. *gor* «dér, jégvirág, dércsap a szakállon», *gort-* «jégvirággal vagy dérral belepödik» (MUNKÁCSI); zürj. *györ* «dér», *györšal-* «deresedik», *györt-*, *györtöd* «mit reif bedecken» (WIED.).

lpN. *gaerdne* vagy *gierdne*, *gaerne* 1. «nix glacie adstricta», 2. «renium morbus, quo tarandi vexantur»; *gaerdnot* (*gaernom*)

1. «glacie leviter adstringi (de nive)», 2. «ex renibus laborare»; lpS. *kärdne* «superficies nivis congelata», *kärdnot* «dum nivis superficies congelatur» (LINDAHL); lpL. *kerrdne* «körniger schnee nach thauwetter» (WIKL.); f. *kermä*, *kerma* «vékony kéreg»; észt *kirme* id. v. ö. *körmed* (MUSz. 61. sz.). Vannak részben hasonló jelentésű mélyhangú változatok is, a melyeket nagyrészt elsorol DONNER 146. sz. Legérdekesebb közülük lpS. *korse* «dér» (LINDAHL).

Feltűnő végre, hogy *gémberedik* is megvan *gömörödik*, de a *körmed* is *kömörödik* alakban (l. sub *gémberedik* MTSz.). Valjon nem volna lehetséges, hogy *kömörödik* < *körmödik nem volna egyéb, mint a *körmed* változata valamint *gömörödik* < *görmödik. Könnyű akkor megérteni azt is, hogyan származott a *gömbörödik* < *gömrödik járulék hangzóval, mint *Imbre*, úgy hogy *gömbrödik volna a következő formája, a melyből részint *gömbörödik*, részint *göbörödik* származott stb. változatos alakjai. Így lett *gémberedik* < *gérmedik a *gérázik* tövéből. Tehát úgy látszik, hogy mindezek az igék egy eredetűek.

Nehéz persze most már megmondani, valjon ez a $k \sim g \sim u$ szókezdeten ősi hagyomány-e, vagy újabb fejlődés.

gilil «csiklandoz» (Hétfalu); zürj. *gilal*-, *giled*- «kitzeln» (WIED.), *gilod* «csiklandós», *gilöd*-, *gilödtš*- «csiklandoz», *gilal*-, *gilav*- «csiklandós» (LYTKIN, v. ö. ROGOV, SAVVAITOV).

vogAL. *kilkäti* «csiklandozik» (valószínűleg < *kilkäti).

észt *küdi* «kitzel», *küdisema* «csiklandik», *küdistama* «csiklandoz» (SETÄLÄ NyK. 26: 381.).

mordM. *kétñan* (sing. 3. sz. *kitni*) «viszket, viszketést érez».

görcs «nodus, tuber», *görcsös* «nodosus, tuberosus; fustis», *görcsösség* «asperitas, rauheit, holperigkeit» (NySz.).

göcs «bog, csomó, fatuskó», *göcsös* «csomós, bogos, görcsös», *göcsöz* «bogoz, csomóz», *göcsört* «rög, göröngy», *göcsörtös*, *gözsörtös* «csomós, görcsös, rögös, göröngyös».

gör «rög, göröngy», *görös* «rögös, göröngyös» (MTSz.).

zürj. *göröd* «knoten», *göröda* «csomós», *görödös* «csomós, durva» (WIED.), *vön göröd* «gürtelknoten» (LYTKIN JSFOu. 10: 36.), *gördziny*, *gördžalny* (WIED.), *göržal*- (LYTKIN i. h. 40.) «knoten, binden, knüpfen», *görödal*- «csomóz, bogoz», *görödaš*- «csomósodik», *gördžem* «teppich» (WIED.); votj. *gerd* (WIED. *görd*) «kötés,

csomó, csokor», Sar. *gerdžal*-, Kaz. *geržal*- «összekötöz, beköt, csomót, csokrot köt», *gertti*-, *gerdti*- «köt, bogoz», *gerdžät* «kötés, csomó, csokor» (v. ö. *kertti*-, Kaz. *kert*- (WIED. *kört*) «köt, beköt, felköt, bogoz», *kerttät* «kötés, kötelék», *kus-kertton* «öv», *kertskon*, *kerčkon*, *kertiškon*, Sar. *kertkon* «a gomb helyett szolgáló összekötő zsinór a rubákon» (MUNKÁCSI); zürj. *kört*- «binden, anbinden», *körtas*, *körtöd* «band, strick; gebundenes, bund, bündel». Ezek világosan különböznek, lévén amazok denominális igék).

Ha a felsorolt adatokat összehasonlítjuk a következő rokon szavakkal:

(v. ö. DONNER 167. sz.) f. *kerä* «gombolyag; káposztafej», *keränen* dem. id. *keräkkä* «gömbölyű, gombolyagalakú», *kerätä* «knäueln, auf einen knäuel winden»;

mordM. *ker* (PAASONEN). *kirä* «csomó, gombolyag», E. *kire* «gombolyag»; M. *kirnä*, *kernä* id. *kirindan*, E. *kirian* «összegomolyodik», *kirinks* «csomag»;

lpN. *gaerre*, *giaerre* (*gaere*) «tuber, nodus, qui ramo amputato arbori relinquitur», *gaerro* (*gaero*) «farcina», *gaersse* (*garre*) «rostrum suis; bulla summae colo imposita» (FRIS), —

akkor kitűnik, hogy valamennyi ide tartozó szavunk töve *gör, *ger ill. *ker. Én azt vélem, hogy ez megvan a mi *gör* «rög, göröngy» szavunkban.

A *göcs* szavunknak ellenben a megfelelője lehetne zürj. *göts* «knorpel», *nyr-göts* «nasenknorpel», *götsös* «knorpelig» (WIED., LYTKIN) *göts kod gyž-pod-ul* «sohle im pferdehuf» (WIED.). Akkor aztán *görcs* vegyületszó volna a *gör* s *göcs* szavakból. A bökkenő csak az, hogy a *göcs* etymológiája a jelentése miatt nem egészen megbízható. Úgy hogy azt is föltehetjük, hogy *görcs* < *gör* származéka, valamint a rokon nyelvekben is mutatkoznak képzett szók; de akkor nem értjük a *göcs* szóban az *r* elvesztét.

Tudjuk végre, hogy *görcs* másik jelentése «spasmus, krampf». Ebben a jelentésben megegyezik vele szerb *grč*, úszl. *krč* s ezt a jelentést csakugyan a szlávból kaptuk.

Jelenti a *görcsös* azt is, hogy «sovány». Lehet, hogy a *görhes*, *girhes*, *gerhes* «sovány, száraz, beteges, köhögös» hatása miatt; bár az is könnyen érthető, hogy ez a jelentés is másodrendű fejlődés az «asperitas, rauheit» s különösen «holperigkeit» (v. ö. *görcsösség*) értelméből.

De valjon olyan lehetetlenség, hogy esetleg a *görhes* szó is ide tartoznék? Van bizony erre elég gyanúokunk. Ilyen a *görhe*, *görhő* «kukoriczalisztból készült száraz, porhanyó pogácsa vagy lepényforma sütemény» v. ö. *görhe-málé* (MTSz.), feltéve, hogy a pogácsa «nodosus» alakjától kapja e szó jelentését. Másik alakja *görhöny*, *görhény*, *görhön*, *görzsöny* «kukoriczapogácsa» (MTSz.).

Vegyük most figyelembe még a következő szókat: 2. *gírhány*, *gírín*, *gírind*, *gíringy*, *gíriny*; *görény*, *göríny*, *görén* (*gëréznye*, *gërhám*, *gërhënya*, *gëryne* [aligha szláv, v. ö. ALBERT Nyr. 20:19.] stb.) «sovány, száraz» (MTSz.), a melyet természetesen el kell választanunk a török eredetű «*martes domestica*» jelentésű másik *görény* szótól; 3. *gör*, *göröngy*, *göringy*, *göröncs*, *görönöse*, *göröngyeg*, *görönyeg*, *gírindes*.

S azt tapasztaljuk nagy csudálkozva, hogy mind a három csoportban csekély eltérések mellett közös képzőket találunk. Anélkül, hogy e képzések elemzésébe bocsátkoznánk, minthogy a megmaradó tőszó a képzők leválása után mindnyájában ugyanaz s minthogy a jelentések változása is könnyen, sőt mondhatjuk hogy biztosan áthidalható s érthető: miért is ne gyaníthatnók, hogy mindezek a szók közeli rokonok egymáshoz?

Ez a fejtegetés azt is megbizonyítja, hogy *görcs* szavunk *nodus* jelentésében nem lehet úszl. *grëa* «knoten im holze», cs. *hrëa* «auswuchs», tót *hrëa* «csomó» szók átvétele, s minthogy nincs is a szlávtságban más rokonságuk, inkább az ellenkezőt gondolhatjuk, hogy t. i. a magyarból kerültek a f. i. szláv nyelvekbe.

görög, *görrög* «röfög», *görnicsöl* id. *görget* «mennydörög», *görgeteg* «mennydörgés» (MTSz.) *görgés* «tonitru, donner» (AporC., DöbrC.), *mennygörgés* id. (BécsiC., CornC.)

zürj. *gerjal-*, *gerjas-* (P.) «schreien, heulen», *gerjed-* (P.) «schreien o. heulen machen»; *görd-*, *gördly-* «nyerít, hangosan nevet», *görökty-* «wiehern, krächzen, stölnen, ächzen» (WIED.).

f. *käreä* «rekedt, hörgő», *käristä* «rekedten hangzik, morog, nyikorog», *kärnäta* «megszól, rágalmaz», *kärrittää*, *kärryttää* «dör-mög, morog, zsémbel»; lpN. *gírbmedet* «tumultuari»; mordM. *ker-nan*, *kerknan* «kotyog (a tyúk)», E. *kirnan*.

Ezek mellett vannak mélyhangú változatok is, a melyek talán a *karattyol* (esetleg a *hortyog*) társaihoz tartoznak, vagyis inkább

miattuk váltak mélyhangúakká. A legnevezetesebbek közülük votj. *girdalt*- «egyet nyerít», minthogy egészen a zürj. *görd*-, *gördly*-megfelelője, de mellette van zürj. *goral*- «tönen, klingen», azután votj. *goräkjal*- «hahotát csap, kaczároz», *garkkät*- (Sar.) «hápog (a réceze)», végre zürj. *gur-gar munny* «laut schallen, rasseln, dröhnen, rollen (vom donner)», *gur gymyštyny* id. *gura kylny* «lärmen, poltern, klappern, rasseln, dröhnen, knurren», *guröd*- (P.) «knurren, kollern (im magen)», votj. *gur* «ének, nóta», Sar. *gurž*- de Kaz. *gürž*- «böfög, felböfög». Mélyhangú Kaz. *görlal*- «turbékol», de v. ö. *gürlal*- id. (MUNKÁCSI). V. ö. *kvara* «hang, nesz, zaj»; esetleg ebből fejlődhetett *gur*? V. ö. *korog*, *kornyúl*, *kornyikál*.

Megemlítendő végül, hogy a magyarban viszont van *k* kezdetű magashangú ide tartozó szavunk: *kerreg*, *kirreg* 1. «haragosan nyöszörög (a kotlós tyúk), 2. haszontalanul sokat lármáz, 3. duzog», v. ö. *kerrent*, *kirrent*; *kerettyü* «lármázva cseveg» (MTSz.); votj. *kerät*- (Sar. Jel.) «vkit sírásra indit».

Valjon ide sorozható-e *göczög* < *görczög «jóízűen kaczag» (Balaton m., Csallóköz)?

görnyöl «karczol» (*meg-görnyölte a kezét*), *görönczöl* «sürol, dörzsöl, karczol», *gürizel*, *gürüzül* «vakar, kapar, karczol», *görözdöl*, *gürüzdöl*, *görözdel* «horzsol, sürol, karczol: gürüzdöl a torka», *görözdölő hangú*- v. *énekü* «rekedtes, nyikorgó hangú» (MTSz.).

zürij. *girjy*- «schaben, kratzen, striegeln», ? zürj. *gör*- «pflügen»; votj. *gír*-, *gěr*- (WIED. *gör*-) «szánt, földet túr»; mordM. *kėrgan* «vakar, összevakar, összekapar, gereblyél», E. *kirgan* «vakar» (BUDENZ). V. ö. *hornyol*.

gudu «kis lyuk, zúg, buvóhely, tömlőcz» (Torda, Háromszék-m.).

votj. kaz. *gud*- «ás», *gudžě*-, Uf. *güdžě*-, Sar. *gudži*-, Uf. *giddě*- id. *gudon* «ásólapát» - *gufo* «vadállat fekvő helye, barlangja» (MUNKÁCSI), «loch» (WICHMANN).

zürij. *gudjy*- «aufgraben, scharren, aufscharren, stochern, graben», *gudjös* «grube».

A zürjénben ugyanezek a szók *k* kezdetűek is: *kodjy*- «graben, aufgraben, aushöhlen, auswaschen (v. regen)», *kodjas* «árok, gödör», *kodjöm*: *va-k*. «vom wasser ausgehöhlte stelle, wasserriss».

Ennek megfelelője a magyarban *kada* «folyó fenekén levő vizvájta gödör, a melyben a halak télen át tanyáznak» (v. ö. MUNKÁCSI ÁKE. 133., 191. sz. másféle hasonlítását). Azt nem tudom, hogy a kétféle, a *g* s *k* szókezdők minő viszonyban vannak egymással.

a) görög «volvi, volutari», görgödöz (NySz.) id. gördül id. gördít «wälzen, rollen» (*görnyed* «sich krümmen» (NySz.), *görzsöd* id. «kétrét görzsöd» *összegörzsöd*, *görgő* «henger»).

zürj. *gögör* «kör, körül», *gögört-* «körüljár, kering», *gögral-* id. *gögyl* «kerék, kör», *gögylt-* «rollen», *gögyla* «rund», *gögylmy-* gömbölyödik. Mélyhangú *gögyl-* etc. (WIED.).

f. *kykrä* «emelkedés, púp»; *k-selkä* «púpos», *kiverä* «hajlott, görbe», *käyrä*, *köyrä*, *köyreä*, *köyriä*, *keura* id. *köyry selkä* «der krummbuckel» — *kieri-* «gurúl, gördül, forog»;

észt *kügar*, *kügaras* «púp, hát; hajlott, görbe; zusammenge-drehte stelle, knoten (im garn)», *kögar* «krumm, zusammengezo-gen», *köwer* «görbe, ferde, púpos, görbület», *kiwelda-*, *kiwerda-* «görbít, kiváj», *kūr* «púp, görbület», *kūra-* «görbít» — *kēr* «forgó tárgy», *kēri-* «kereng», *kērd-* «csavar, sodor»; lív *kövrö*, *kövrös* «görbe, hajlott», *kör*, *kūr* «kerék, kör», *kier-* «forgat, csavar»; vepsz *kover* «hajlott»;

lpN. *gavvre* (*gavre*) «aliquid curvum, gibbosum», lpL. *karvar*. lpR. *kavr* «görbe, púpos», lpR. *kier* id. lpS. *kauvar* «incurvatus, flexus», lpN. *garvve-* «kerül, kerülést tesz», *goarvve* (*goarve*) «vo-lumen, sinus, convolutatio», *goarvetet* «krümmen, biegen», lpL. *karve-* «einen umweg machen», lpN. *gaēw'rē* «ring unten am stocke» (QUIGST. Beitr. 192.), *gaerrat* «alluere et relabi (de flucti-bus qui litoribus eludunt)», v. ö. *kievr*.

mordM. *keveŕe-*, *kevire-* «görög, hengereg», E. *käveŕe-* id.

cser. *korgošt-* «hengerít» (SZILASI), *korgoštal-* «rollen, hin- u. herwälzen» (RAMST.).

Mindezek **gägr-*; metathesisssel **gärg-* alapra mutatnak.

b) Különböző ezektől véleményem szerint az a csoport, mely rövid hangzós:

kör, *kerül* stb.;

f. *keri* «karima, környék», *kerho* «kör»; észt *keri* «rädchen, spindelrädchen», *kyrä* «buckel, höcker», *kyrätä* «krümmen, dre-

hen, winden», *kyryinen* «krumm, krummbuckelig» (későbbi fejlődés *kyry* «görbén hajlott helyzet; püpos, görbehátú»).

lpS. *kirte*- «in gyros ire, circumire», lpL. *kir^ama*- «umringen», *kärse* «rolle an einer spindel», *kir^ate*- «in der luft kreisen» (WIKL.), lpN. *girde*- «repül».

osztB. *kerla*- «forog, fordúl, kereng, hengereg», I. *kered*- «fordít, fordúl».

zürj. *kör*- «zusammenziehen, krümmen, krumm ziehen, falten, fälten, runzeln» (v. ö. MUSz. 25. sz. DONNER 165—174, 294. sz.).

Ennek megfelelőleg van egy mélyhangú mása (l. MUSz. 10. DONNER 165. sz.), *karika*, *karing*, továbbá *karit* «gurít», *karúl* «gurúl» (MTSz.). De nem tudom megfejteti, hogy a magyar, a cser. *karanq*-, *korang*- «kitér» szókkal szemben a finn nyelvekben miért van csupa hosszú hangzó a megfelelő szavak tövében (*kaari* stb.).

Ehez a csapathoz lehetne sorolni még votj. *kiriž* «görbe, ferde, kampós, horgas (ferde, hamis, ál, ravasz)» (MUNKÁCSI), de ugyancsak

c) *Guroq*, *guroł*, *gurít*; *gurgul*, *gurgít*; *gurgó* «henger», *guriga* «henger-kerék vagy golyó alakú játékszer, karika»; *gurgucz* «görbe», *gurgács* «gömbölyű».

Ezek a *görög* s társai mélyhangú változatai. Ebben nincsen semmi különös, hiszen a zürjénben is van egy csapat: *gogył*- s származékai. Egy a feltűnő csak, t. i. hogy *u* van a töhangzóban. Lehet hogy nyoma maradt a f. *kure*, *kuro* «ráncz, redő», *kuroa* «falten, runzeln». észt *korku*- «schrumpfen» család hatásának, minthogy némikép rokon jelentésűek; pl. f. *kurru* (SZINNYEI *kurra*) «die wurfscheibe, rolle, rollscheibe, der kreisel», a mely úgy látszik, szintén e családból való, jelentésre igen megközelíti a *gurgó*, *guriga*, *gurgulya* szavainkat. Egyszerűbb azonban s valószínűbb, hogy *gorog > *gurog* azaz *o* > *u* a rákövetkező *r* hatása miatt keletkezett.

d) *Görbe*. Ezt a szót sem hagyhatom említés nélkül ezen alkalommal, mivel MUNKÁCSI ÁKE. 223. sz. a *kör* szó rokonságához számítja. Ismeretes, hogy MIKLOSICH ellenében, a ki szláv jövevénynek véli, BUDENZ, HATÁSZ eredeti szónak vallották. Most legújabbán ÁSBÓTH (NyK. 33:216.) ismét védi szláv eredetét, bár az-

előtt (Szláv szók 33. l.) maga is kétesnek tartotta. Újabb fejtegetései alapján nem tagadható, hogy nincs kizárva a *görbe* szláv eredete. De mégis akadnak adataink, a melyek gondolkozóba ejthetnek. Ilyen 1. a szó jelentése, mely jelenti ugyan azt is, hogy *púpos*, de tulajdonképp mégis inkább azt hogy *ferde*, *hajlott*. Már a régi nyelvben is, a hol kevés az adat, de leginkább a mai és a népnyelvben. Ebben tehát megegyező a fent id. rokon nyelvi szavak nagy számával.

2. alakilag. Nem választható el tőle *girbe-gurba*. Erre ugyan nem fektetek nagy súlyt, sőt még *görge* «sovány, rosszlelkű», *gércse-gurcsa* «girbe, görbe» de *gercsó* «vézna, gyenge testalkatú, vékonydongájú» szók alakjaira se, a melyekből egy **ger*, **gör* töválnék ki, ha a *görbe* szóval összehasonlítanók, minthogy véleményem szerint ezek a szók a *görcs* szó csoportjához tartoznak. Fontosabbnak tartom már ezt a szót *gibercs* «nyomorék; nagyon sovány» v. ö. *gírbics* «görbe növésű idétlen; sovány, vézna, nápicz». Nem hiszem, hogy ez a **giber-* a *girbe* metathesise a következő adatok miatt:

f. *kiperä*, *käperä* «görbe, bodor»; észt *kiper* «wankend, wackelig, zum umfallen geneigt», *kiperdama* «sich krümmen, einknicken», *köbar*, *köbart* «alter abgelebter mensch, mageres ausgehungertes thier»; votj. *gubiräs*, *kupiräs*, Sar. *gubres* «púpos», zürj. *gumbyr* «biegung, krümmung, buckel», *gumbyra*, *gumbyrös* «gekrümmt, voll krümmungen» (v. ö. ? *keprös* «krumm, schief»).

Mindez metathesis volna s talán szláv eredetű (< *krivoj*)? Lehetetlen. Nézzük csak még a következő párhuzamos adatokat (v. ö. 38. l.):

f. *kiverä*, *kovera* «hajlott, görbe»; észt *köwer* (*köer*, *körd*, *körd*) «görbe, púpos», *kiwerda-*, *kiwelda-* «krümmen, aushöhlen»; liv *kövrö*, *kövrös* «görbe, hajlott», vepsz *kover* «gebogen», lp. *garvre*, *kavvar*, *kievr* «görbe».

f. *kymerä* «hajlott, görbedt, görnyedt helyzet», *kymerty-* «hajlik, görbül» (v. ö. *kumo* «fölfordult helyzet», *kumara*, *kumaro* «meghajlott helyzet», *kumartaa* «hajol, magát meghajtja»); észt *kömelda-* «görbül», *kömeldus* «krümmung, beule in metallgeschirren».

f. *kykrä* «púp, púpos», észt *kügar* «buckel, rücken; gebückt, krumm», *kõgar*, *kõgura* «krumm, zusammengezogen»; zürj. *gõgõr* «kör, körül».

Ha most e három csoporttal egybevetjük: lp. *goarvve*; f. *kyrmy* «görbeség»; magyar *görög*, *görg*- (v. ö. f. *käyrä*, *köyreä*) s az elsorolt példákban mutatkozó adatokat, akkor azt hiszem, hogy a fenti adatokkal szemben azt kell gondolnunk, hogy ez utóbbiak a későbbi metathesisiek.

Hasonló metathesisre vall, hogy **giber*, **gibre* volt a *girbe*, *görbe* szónak is a régi alakja.

Külömben is érdekes megjegyezni, hogy a rokon nyelvekben még több hasonló jelentésű szóval találkozunk, a hol ilyen *r* hangzós képző világosan mutatkozik; pl. f. *kumo* ~ *kumara* «meghajlott helyzet»; *kupea* ~ *kupera* «boltozatos, domború»; *kampu* ~ *kampura* «görbe, ferde» - lpL. *koppmu* «umgestülpt, umgewendet» ~ *koppmete*-, *kobbmete*- «sich bücken» ~ lpN. *gobmat* «sich wölben, beugen»: *gobmar* «krumm», *gobmerde*- «sich bücken, sich verneigen» v. ö. lpD. *kabarih*, *kaharih* «összezsugorodik» (HALÁSZ); sőt az a gyanúm, hogy a magyar *gubbad*, *gubbaszkodik* (v. ö. *göb-beszkedik*, *gümbeszkedik*), *gubankodik* (MTSz.) is ebbe a csoportba tartozik, a melyhez tartoznék a f. i. votj. *gubiräs*, zürj. *gumbyr*; de akkor azt is kellene gondolnunk, hogy *görbe* régibb alakja *gurba* < **gubra*.

Azonban nehéz e sok változó s mégis hasonló jelentésű szó között valami rendet csinálni és elválasztani őket vagy egyesíteni egymással.

Úgy látszik tehát, hogy *görbe* szintén eredeti finnugor szó (v. ö. BUDENZ Szóegy. 83. sz.), de külön kell választanunk mind a *kör*, mind a *görög*- szavainktól.

Annyi bizonyos, hogy az említett metathesisekre hatással volt a rokon értelmű *kör* szó s családja.

Fejtegetésünk eredménye tehát egyebek között az volna, hogy a *kör* s *görög*- külön eredetű szók. Még pedig *görg* ~ *görög* < **gögr* erednek, abból a többől, melynek közös alakjául **gägr*-tehető fel.

Nem változtathatják meg ezt az eredményt *gördül*, *gördít* stb., a melyekből azt kellene következtetni, hogy **gör*- ezen igéknek a töve. Mert mihelyt **gögr*- > *görg*-, *görög*- lett, akkor a *zörög*, *zördül*, *zördít* analógiája megteremtette a *görög*, *gördül*, *gördít* csoportot is. *Görbed*, *görnyed*, *görzsed* ide se tartoznak a *görög* csoportjához, bár jelentésük rokon s a kölcsönös befolyás nem tagadható.

guga «kropf» (NySz., MTSz.); *gügü* «a kenyérnek sülés közben kihasadt és kiduzzadt része, gyürkéje» (MTSz.), *gögöj-szemü* «kidülledt szemü».

voj. *gogi* «köldök» (v. ö. *küt-gogę* id. tlk. «has kiemelkedése» MUNK.), *gogo*, *gogi* id. (LYTKIN), v. ö. *gogo* «männliches glied» (MUNK.).

zürj. *gög* «köldök».

Ha abból a feltevésből indulunk ki, hogy a tárgyalt szók rokonsága a «*kiemelkedés*, *kidudorodás*» szemléletén alapszik, akkor ide sorolhatók:

f. *kokka* «csúcs, kiálló vég, orrtőke (hajón)» (v. ö. *kolko*), *kokka-puu* «hajó-orr», *kokkara* «der kloss, klumpen, die scholle», *kokkeli* «der kloss, der milchkloss», *kukku* «kegelförmiger gipfel, die spitze», *olla kukulla* «tetézve lenni», *kukkura*, *kukkula* «csúcs, hegytető, magaslat» — *kykkä* «kéve, csomó, die kleine hocke», *kykkärä*, *kykkäre* «kis emelkedés, bonyolódott csomó» (hajlás; ezt a jelentését valószínűleg *kykrä*-től kapta).

észt *kokk* «kleiner heuschober», *kokkar* «klump, kloss, melil-kloss»; — *käkk*, *kökk* «kloss, ballen, blutkloss»; liv *kukkil*, *kukil* «laib, brotlaib, kloss».

Végig kettős hangrendű szavak. A *guga* megvan szerb *guka* «auswuchs am leibe», horv. *guka* «beule», de már HALÁSZ kimutatta, hogy a magyarból kerültek e szláv nyelvekbe (NyK. 18: 453.).

Bármennyire csábító is, mégse merem ide vonni a *gége* (*gege*, *gíga*, *gegő*, *góga* MTSz.), *gög* «kehle, guttur, jugulus» szavunkat.

göbe «wassergrube» (NySz.), *göbö*, *gübe*, *gübü*, *gübü* «patak v. folyó-meder fenekén levő vízvájta mélyedés; sárral, vízzel telt gödröcske, pocsolya» MTSz. *göbö* «a pataknak mélyebb helye, a hol egy kissé meglassul a víz» (Erdővidék Nyr. 20: 528.) *göbe*, *gübü* «a székelyeknél közismeretű szó, a szárazság miatt nagyon megapadt folyó vagy patak medrében az a hely, a hol a folyó, patak ágya többé-kevésbbé jóval mélyebb mint egyebütt» (Nyr. 20: 528.) v. ö. *göbecz*, *göbedék* «folyó- vagy patak-meder fenekén levő vízvájta mélyedés», *göbész*, *göbésít* «öblöz patakmedret» (MTSz.).

köpü, *küpü* «1. forrás- v. kútfalúl alkalmazott tágas öblü (ki-odvasodott v. kivájt) faderék, 2. teknőforma fapalló, 3. a vasvilla

vasának s a löcskávának ürege, a melybe a nyelet illetőleg a löcs fáját szorítják» (MTSz.), *köpü* «1. wasserwanne, waschfass PPB. 2. Az gyertyahánvevőnek köpüi MA. 3. bienenkorb, bienenstock (NySz.) — *küpus kut* «kioldvasodott v. kivájt fatörzsszel bélelt kút», *kiküpus* «kioldvasodott v. kivájt fatörzsszel kibélel» — *köpecz* «tócsa» (Hétfalú) — *kupa* «mélyedés, kátyu, gödör, mély völgy; öble vlminek» (tlk. a vöröshagyma egy rétegének a mélyedése v. ö. «Karácson éccakán egy vöröshagymát szét kell szennyi 12 rétegre, asztán mindenikbe ek kis sót tenni; a melliknek a kupájából a só vizes lesz, az a hónap essős, nedves lessz». Göcsej. MTSz.). Azért idézem különösen ezt a mondatot, mert még jobban kitűnik belőle, hogy ide tartozik *guba*, *gubó* ezen jelentésében «gyümölcs-tok pl. a gesztenye külső szőrös tokja» (MTSz.) v. ö. *köpü* jelentéseit; — *kupás-vas* «tengely végére s tövére való öblös vas», *kupás* «tetőélre v. gerinczre való görbe (ill. öblös)» cserépszindely», *kupásító gyalu* «vázoló, hornyoló gyalu» (MTSz.), *kupolya*, *kopoja*, *kopola*, *kobolya* «kisebb, de hirtelen mélyedés a patakok, folyók medrében; vízállás, állandóan vizet tartó gödör», *kopolya-kút* «ásott kút, a mely nincsen kövel kirakva» (MTSz. tlk. *gödör-kút*) (v. ö. MUNKÁCSI ÁKE. 130., 227. sz. DONNER 277. sz.).

zürj. *göp*, *göpöl*, *göpt* «vertiefung, grube, höhle, krater, pfütze, teich» (WIED.), *лужа, яма съ водою, прудъ* (LYTKIN) id. és *озерко* (SAVVAIT.), *göpa* «vertieft, grubig», *göpöla* id. *göpölös* «voll gruben, vertiefungen», *göpt*, *göptina* «öböl, tengeri öböl» (WIED.).

voj. *gop* «völgy, mélyedés, mélység», *gopal* «gödröcske», *šur-gop* «vízmosás alkotta gödör, mélyedés», *gopjal* «höhlen, loch oder vertiefungen machen» (MUNKÁCSI).

f. *kuoppa* «verem, gödör», *kuoppero* «die untiefe grube», *kuopata* «niedergraben, in eine grube setzen» — *koppa* «vlni kivájt tárgy, héj, koponya előrsze, homlok, öblös fődő, kosár, tartó», *kopera* «kivájt, homorú», *kopare*, *kopero* «grube für rüben» (DONNER i. h.).

lpN. *göppē*, gen. *göbē* «höhlung z. b. eines löffels, einer schöpfkelle u. ähnl., vertiefung in der erde; runder meerbusen» (QUIGST. Beitr. 188.), *goppe*, gen. *gobe*, *gove* id. *goppolak* «mélyedés az úton, gödör», *goppat* (*gobam*, *goram*) «scalpo excavare», *guöppe* gen. *guöpe* «fossa, caverna» (FRIIS) — lpL. *koape* «aushöhlung, enges rundes alpenthal», *kopēke* «hohlhobel», *koapo* «aushöhlen» (WIKL.) — lpK. *koppe* «grube» (GENETZ) — lpS. *käppe* «cavus,

concauus; fovea, caverna», *kápppek* «dolabra, qua ligna excavantur», *káppet* «excavare» (LIND.).

Az összes id. szók jelentésében feltűnő megegyezés mutatkozik, s valamennyi a «mélyedés» alapjelentésből indul ki s származik. Méltán csudálkozni való tehát, hogy MUNKÁCSI ÁKE. 130. sz. a *göbe* szót olyan szavakkal kapcsolja össze, a melyeknek okvetetlenül «mocsár» a jelentésük. Hiszen a zürj. *gybal*-, *gybjal*- nemcsak azt jelenti, hogy «morastig sein, schwanken (v. boden)» (WIED.), hanem azt is «úszik, kifoly, kilocscsan a víz; плавать (о рыбѣ), плескаться» (ЛЮТКИН v. ö. JSFOu. 10:38.), «плавать», *čeri gibalö* «рыба плаваетъ» (Savv.). Ebből már világos, hogy zürj. *gybyd*, *gybad* «morastig. schwankend», votj. *gibüd* «die torfschichte od. brennerde im sumpfigen boden», *gibüdo* «torfig» nem lehetnek a *göbe* szó rokonai. A jelentés szempontjából még sokkal helyesebben járt el tehát a MUSz., a ki ezeket a *hab* szó rokonságához csatolja. Ez se igen elfogadható; de talán közibük tartozik egy másik *gübü* szavunk, a melynek jelentése «mocskos lé, moslék» (MTSz.) s talán *göbölve* «pocsolya» (u. o.), a mely szó a végzetét is a rokon értelmű *pocsolya* révén szerezte. Nehéz végleges ítéletet mondani, mivel az említett szók (*gybal*-) csakis mélyhangúak a zürj.-votjájában, másrészt a *gübü*-t *göbe* szóhoz vonja alakja, a jelentés átmene- telét meg a «vízvájta gödör» meg tartalma «a mocskos lé» között meg lehet érteni.

De már határozottan állítom, hogy *göböl*, *gübül* «rúddal ki- zavarja a halakat stb.» nem tartozik sem az egyikhez, sem a má- sikhoz. Hiszen a régi nyelvben világos értelme «ferio, schlagen» még pedig karddal s dárdával (v. ö. «A ráczok karddal és dárdával vágják, ölik ötet s mindaddig göbödik, a míg egyet sem rúg» THALY: Adal. I. 243. NySz.) s a népnyelvben is «ököllel, doronggal, rúddal, puskatussal, bottal göböd embert, állatot és érzéketlen tár- gyakat a szárazon is» (Nyr. 20:567.). Szóval a *szurkálás vlni eszközzel* a jelentése, a mely sem a «mélyedés», sem a «pocsolya» jelentéséből nem eredhet, hanem igenis egyenes denom. ige a *göbü*, *gübü* «bunkós végű rúd» szónak, a melyet nemcsak a halá- szatnál használnak, hanem mint «köpülő, tejverő» fát is (MTSz.). Még az alakja is más, mert úgy látszik, hogy *göbe* formában nem fordul elő. Hozzá tartozik vogK. *kömp*- «(halat) gübül, rúddal ker- get» (MUNKÁCSI ÁKE. 303. l.).

Most azonban még rendeznünk kell a felsorolt adatokat. Azt tapasztaljuk

1. hogy nemcsak magashangú, hanem mélyhangú szók is tartoznak ebbe a csoportba s bár rokonságuk bizonyos, valamint sok más esetben, nem tudjuk eldönteni, melyik közülük az eredetibb. Valószínű, hogy mind a két forma egyformán régi.

2. feltűnőbb, hogy a magyar, zürj.-votják szóközépi *b* hangzójának a finnben *s* lappban *p* a megfelelője. Szabályosan a magyarban is *p* várható. Ez meg is van a *kupa* szóban; de ez meg abban is eltér a másik csapat rokonaitól, hogy *k* van a szókezdeten. E különféle alakokat nem lehet másképp kiegyenlitenünk, mint ha fölteszszük, hogy az egész család ősfarmája **gapa*, *gεpe* volt (szókezdő zöngétlen mediával). Ebből a *g* szókezdős nyelvekben pl. a magyarban fejlődhetett **gupa*, **göpe* s ezekből távoli mássalhangzó asszimilálással *kupa*, *göbe*. A zürj.-votjákban ez az asszimilálás elmaradt, s megvan az eredeti alak *göp*, *gop*, végre valamint a votjákban, úgy a finnben s lappban is ismeretlenek a magashangú változatok. Nem kételkedem, hogy ezen jelenségekben is valami törvényszerűség rejlik, de fájdalom, nem bírom meglátni.

guggol «spotten, höhnen», *meg-guggol* «verspotten, verhöhnen», *guggolás*, *megguggolás* «verhöhnung, verspottung», *guggos* «lächerlich» (NySz.).

[*gugó*, *guguj* v. ö. *gágó* (Háromszék), *gagó* (Csongrád) «ostoba, bamba» (MTSz.). Ezt a szót már jelentése miatt is kételkedve írom ide. SZINNYEI Nyr. 22:537. az oláh jövevényszavak közé sorolja ЦИНАC után. Szerinte < oláh *gogoman*, *guguman* «ostoba», a mely összetétel volna < alb. *gog* (a macedoniai oláhok gúnyneve) + germ. *man*. ALBERT J. ellenben Nyr. 23:31. a palóc *kukós* szóval tartja egynek. Ennek azonban Csallóközben megfelel *kukká*, *kukó* «1. ügyetlen; golyvás; törpe, 2. tojás» Kőrösi S. szerint < olasz *cocco*, *cucco* «1. tojás, 2. kis gyerek, 3. gyerekes öreg.]

zürj. *gug* «hinterseite, kehrseite, verkehrte seite eines zeuges», *gugón* «verkehrt, umgekehrt», *guga* «verkehrt», *guga pašny* «possen treiben», *gugödny* «aufbiegen, aufstreifen (ärmel), wenden ein kleidungsstück», *gugašny* «sich aufstreifen (ärmel) — possen treiben» (WIED.); — v. ö. zürj. *tsiklašny* «sich bücken, krümmen, geberden, grimassen machen, nachspotten»; or. *узнашка* «a szövet

fonák, bal oldala ; visszája, hátlapja vlminek»; на изнанку «fonákul, visszásan, megfordítva ; gúnyosan v. nevetségesen utánozva».

A magyarban csak az átvitt jelentés maradt meg.

III. FEJEZET.

Szókezdő $k \sim g$ váltakozása a magyarban.

Eddigi tárgyalásunk során azt iparkodtunk bizonyítani, hogy a magyarban s zürjén-votjákban már ősidőtől fogva megvolt a szókezdő g hang. Föltevésünk szerint pedig ez más eredetű lehet, mint a szókezdő k . Azt is tapasztaljuk, hogy pl. a magyarba került jövevényszók kezdetén is éles különbség van a $k \sim g$ hangok között s hogy általában ismeretlen a két hang összezavarása.

Mindamellett találunk mind a három nyelvben több-kevesebb szót, a melynek kezdetén $k \sim g$ váltakozik. Igen gyakran az lehet ennek az oka, hogy különböző forrásból származnak a rokon értelmű s hangzású szók, különösen jövevényszavak. Máskor meg kimutatható, hogy a csere későbbi, még pedig assimiláló hangváltozás.

Ugyanis a hasonulás nemcsak a szomszéd mássalhangzók között lehetséges, hanem szokásos távolabb állók között is. S fajtái emennek is ép oly változatosak lehetnek, t. i. teljes vagy részleges hasonulás, valamint amannak.

Példát ilyen távoli hasonulásra tömegesen lehet találni; itt a MTSz.-ből csak néhány idézetre fogok szorítkozni.

a) Teljes hasonulás: garabonczás: barbonczás; gedél: gegyel: gyegyel; görbe: görge; göngyölget: gyöngyölget; gyönyörű: gyöngyűrű; hebegő: bebögő; kergül: gergül; kegyetlen: gyegyetlen (?) ÉrdyC. 429;

b) Részleges hasonulás: gavallér: gaballér; sivár: csibár; sikkán: csikkan; gémberedik: dimberedik; hedereg: bedereg; pizma: buszma, bösme; pincez: bincez; pige: bige; fityeg: bigyeg.

c) Most elsoroljuk azokat a szokat, a melyekben szókezdeten $k \sim g$ váltakozik. Nagy többségben a jövevényszók vannak:

kajgona: gajgona, gajdina «tojásrántotta» $\sim$ horv. kajgana, oszm. az. kajjana, tob. kajgine id. (MIKLOS. Türk. El., BUDAÖ.,

KÚNOS Naszreddin 93.); — *kotécz, kotyēc*: *guggyész* «ketrecz, ól, kunyhó, kamara» ~ ószl. *koťecъ* «cella», újsz. *kotec* stb. (MIKL. Etym. Wb. Ethn. 10:222, 285, 331.) v. ö. *gurgyesz, gurgyó* «czigány viskó» (*gurgyesz* HUSZKA szerint Ethn. 10:222. < *gurgustium*); — *gulásztra, gulászta* «biestmilch» ~ rut. *kołastra, kułastra*, lat. *colostra* (MIKL. Etym. Wb.); másik alakja *kurásztra* (Hegyalja), *kurászló* (Bukovina): *gurászta, gurázda, gurászta, gurászka* ~ rut. *kurastra*, oláh *koraste*; — *kusma, kucsma*: *gucsma* ~ ószb. *kučma*, rut. horv. *kučma*, oláh *kučme, kušme*; *krajezár, karajezár*: *grajezár, garajezár*; *kagyó, kágyu*: *gágyó* (Göcsej) < *kagyló, kagyiló* ~ olasz *cochiglia* (SZARVAS Nyr. 12:337.); *kabócza*: *gabócza, gambócza (bagócza)* «cicada» ~ úszl. *kobylica, kobilica*, lengy. *tót kobilka*; — *kordovány*: *gordovány* (NySz., SchlägliSz.) ~ olasz *cordovano* (KÖRÖSI S.) v. ö. középleatin *cordubanus* (cseh *kordoban*, or. *korduban*, magy. *kordobány*), *cordoanum, corduanum*; hozzánk *kordovány* alakjában az olaszból került (HALÁSZ Nyr. 18:214. MELICH Deutsche Ortsn. 155. Nyr. 24:299.); — *kóró, kóré*: *góré*; — *kolonecz, kölönecz* (a szlávból Nyr. 11:272. MIKL. Etym. Wb.): *golonecz* (Hétfalú; az oláhból SZINNYEI Nyr. 22:536; v. ö. *kölöngy*: *gölöngy* [Csallóköz] és *czölönk*); — *kópé*: *góbé* (Csuzi *kóbé*) ~ oláh *kopil* (SZINNYEI Nyr. 23:249. v. ö. NyK. 12:104. Nyr. 16:29, 182, 226.); — *kréta, kléta, keléta*: *geréta, geléta* ~ *kreide*; — *kláris*: *galáris, garálisz, garális* (szláv eredetű. BALASSA Nyr. 16:20. MIKL. Etym. Wb. 130.); — *kaliba, kulyiba*: *galiba, galyiba, gulyiba* (NySz.); *kaliba, kalyiba, koleba, koliba, kolyiba, kaiba, kajiba, keriba* (Moldvai csángó); *guliba, gulyiba* ~ gör. *καλύβη*, osm. *kaliba* (aus dem slavischen RADL. 2:247.), *kuluba, kulübä* (RADL.), *kalivé, koliba, külibé, külbé, kuliba* (MIKL. Türk. Elem.), bolg. *kuliba*, szerb, bulg., lengy. *koliba*, alb. *koljube*, rut. *kotyba*, újszl. *koliba, goliba*, oláh *koübe* (MIKL. «die türken sind die verbreiter dieses sowie anderer griech. worte»). Bizonyos, hogy hozzánk is többféle forrásból került s a szókezdő *g* se biztosan önálló magyar fejlődés v. ö. újszl. *goliba*; — *kantár*: *gantár* (gannár, gadnár Nyr. 2:328.), *gantnár* «ászok, ászokfa» ~ ném. *kanter, ganter, gantner* (MELICH Deutsche Ortsn. 112.) v. ö. újszl. *gantar*, lengy. *kytnary*, olasz *cantiere*, középleat. *canterius*; — *kánya*: *gája* (Bánfi-Hunyad), *gánya* (Győr vid.) ~ oláh *kaje, gaje*; — *gálicz kő* ~ *galitzenstein*; *kálity küvet* (Torontál, Szeged), *káricz* (Szeged) v. ö. «die neben-

form *kálity* scheint südslavisch zu sein, vgl. MATZ. 164.» (MELICH Deutsche Ortsn. 111. l.); — *gáncs* «impedimentum, trica» (NySz., MTSz.): *kancsot*, *kancsut vet* (MTSz.); *kancsal* «impedimentum, trica» (NySz.); — *gáncsol* «impedio» (NySz.) «birkózás közben a lábát a másiknak akadályul veti» (MTSz.): *el-kancsal*, *kancsónyi* id. (MTSz.). Változatos e szónak a története; *gáncs* bizonyosan < olasz *gancio* való (Kúnos NyK. 27:389. ÁSBÓTH NyK. 25:115. MIKL. Türk. El. s. v. *kandža*); viszont *kancs* származhatik akár-melyik szláv nyelvből, v. ö. szerb *kanža*, *kanča*, bulg. *kanžu*, oláh *kandže*, *kanče*, a mely valamennyi oszm. *kanža* «horog» szóra vezethető vissza. Ez utóbbit Kúnos i. h. olasz jövevényszónak tartja az oszm.-ban is, valamint MIKL. is Fremdw. 89^a, de Türk. El. i. h. ezt mondja «m. *gáncs* scheinen zu it. *gancio* zu gehören, das vielleicht auf das türk. *kandža* zurückgeht»; de bizonyos, hogy téved ezen állításával. A magyar *k* szókezdős változatra még hatással volt a *kancsal* «strabo, luscus» szó, melyet a MUSz. eredetinek tart. Ezt mutatja a régi *kancsal* «impedimentum» szavunk, továbbá viszont a másik fajta cserét *kancs* «kancsal» (MTSz.), de meg különben is van elég rokon jelentésű *k* szókezdős szavunk v. ö. *kampó*, *kankó* «kampó, horog», *kajmó*, *kajla* stb.; — *kunyhó*: *gunyhó* (NySz.); — *klázli*: *glázli*; — *kirzsa*, *kürzsa*, *korzsa*: *gürzsa*, *garzsa*, *gorzsa* «göresös bot, mankó» ~ oláh *kırze* «krücke, stab» (SZINNYEI Nyr. 23:153.); — szláv *kilincs*: *gilincs*; — *kárdinál*: *gárdinál* (NySz.); — *gajd* «gesang», *gajdol* «lármáz, kurjongat, kornyikál, mint a részeg ember; óbégat; fecseg, bolondul locsog», *gajdorál*, *gajdorász* «éktelenül, lármásan dalol, kornyikál» (MTSz.), *gajdász* «kiabál, kajdász», *gajdázik* id. (Nyr. 20:19, 527.): *kajdász* «kajat, kiált, lármáz, kajál-bajál», *kajdászús* «clamor» (NySz.), *kajda-bajdász*, *kajdácskodik*, *kajdácsol*, *kajdász*, *kajdászol* «kiált, éktelenül lármáz». Valószínű, hogy a *g* szókezdetű az eredeti, bárhonnan származzék is e szó. A *k* szókezdő hang pedig a *kajált*, *kiált* hatásából keletkezik. MIKL. tudvalevőleg a szláv eredetű *gajda* «duda», *gajdás* «dudás», *gajdázik* «dudál» szóhoz kapcsolja, s ezt czáfolja HALÁSZ Nyr. 10:246. kiemelve nagyon helyesen, hogy az id. szókban a *dudál* jelentés teljesen hiányzik (v. ö. még SZARVAS Nyr. 15:77.). Már ő is azt véli, hogy ugyanazon alapige rejlik bennük, mint a *kajál*, *kajált* szavakban. Nem épen lehetetlen; de figyelembe kell vennünk, hogy a szláv *gajde* az oszm. *gaida* mása (MIKL.

Fremdw. 89.) s ennek a jelentése nemcsak *duda*, hanem «das geschwätz» is (RADL. 2:1544.). Azonban az is kétséges, hogy a szláv szók az oszmanliból eredő jövevényszók, mint MIKL. állítja i. h. Mert a litv. *gėdu, gėstu* «ich singe» vermutlich aus **gaid-* vgl. ai. *gāyati* «er singt» cf. litv. *gaidys* «hahn» mondja BRUGMANN (Vergl. Gr. I. 208. § 228.) s ebből a szó árja eredete következne, úgy hogy az oszm.-ban volna jövevényszó s nem a szlávban. Itt kapta azt a meghatározott «duda» jelentését. Tehát két réteget kell megkülönböztetnünk az átvételnek 1. *gajda* «duda» az újabb, 2. *gajdol* «lármáz, fecseg» régibb átvétel egyidejű az oszm. kölcsönvétellel.

Azt hiszem, hogy a föntebbiektől egészen el kell választanunk ezeket: *gajdos* «félrészeg, részeg» (MTSz.), *meggajdul* «elkábúl, becsíp, megbolondul» (MTSz.), *gajdul* «inebrior» (NySz.): *megkajdul* «verrückt werden, den verstand verlieren» (NySz.) v. ö. *kajdul* (MTSz.); *kajdít* «bódit, ittasít, kábit» (MTSz.). Bizonyosan ebből a többől való *gajbatag* «féleszü, bolondos, hígvelejű, buta», *gajdinás* «félrészeg, kótyagos».

Feltűnő szó továbbá a *kaj-neszes* «féleszü, bolondos», mert úgy látszik, hogy ez a *kaj* valamennyinek a töve. Mellette megvan *kajla-neszes* «bolondos»; de maga *kajla* is «1. görbe, 2. szeles, vigyázatlan, könnyelmű»; hasonlóképen *kajkó* «görbekezű v. lábú; esztelen, féleszü» v. ö. még *el van kajlásodva, el van kajlulva az esze* «kissé bolondos» (MTSz.). Nincs mit csodálkoznunk tehát, ha a *kaj* szót is (*kaj-neszes* is valahogy < *kaj-eszes* vált) ehhez a nagy családdhoz sorozzuk. (Etymológiájáról majd más alkalommal beszélek.)

Ugyanezen szócsaládban továbbá többször tapasztalhatjuk a *k ~ g* hangok váltakozását a szókezdeten pl. *kajcsos*: *gajcsos*; *kajmó*: *gajmó*, a minek az okát, ha talán nem is mindig, a távoli hasonulásban kereshetjük ép úgy, mint fent a *kajdít*: *gajdul* stb. szavakban.

Itt van végre a *gagyos* «félrészeg, kótyagos» (MTSz.); hasonló jelentésben *kótya, kótyás*, a melynek sok a származéka. Már a régi nyelvben is megvan *kotyogós* (v. ö. MTSz. NySz.), továbbá *kótyagos, kócsagos* (l. NySz. is), *kótyalagos* (MTSz.), *megkócsagosodik* (MTSz. NySz.), *megkócsagul* (NySz.). E szók, t. i. a *gajdos* + *kaj, kajla* + *kótyás* s családjuk kölcsönhatásából keletkezett (v. ö. *kala-kótya, kalótya, kalóggya, galagógyi* «féleszü, hóbortos» MTSz.) a *gagyos* szó (< **ga-*

tyos v. ö. *gagya* : *gatya* NySz.) s nem < újszl. *god*, or., lengy. *gody* «dies festus», mint MIKL. állítja (Nyr. 11 : 165.); az is természetes, hogy a bár külön eredetű *gajdol* «kiabál» és *gajdul* «beesíp» jelentésben meg alakban is kölcsönösen hatottak egymásra, sőt a második *gajdul* s családja a *d* hangját valószínűleg e hatásnak köszönheti; — *kuruzsol* : *gurozsol*; — *kórdé* : *gördi* (Őrség < ? olasz *carretta* «zweirädriger karren, wagen, kutsche»); — *kankó* : *gangó*, *gangóc* «kampó, horog»; — *kaliczka* : *galiczka*; — *kojtol* : *gojtol* «erősen füstöl, bűzölögve ég» v. ö. *kojt* «erős szagu, vastag füst» (eredete?).

Eredeti szók: *kebel*; *keleb* TihC. (v. ö. GKat. Titk. «ki így szól *keleb* s ki így *kebel*») *gremium*, *sinus* : *geleb* (MUNKÁCSI NyK. 25 : 258. < vogB. *kēmpli*, K. *kēpel*, T. *kipli*, osztB. *kimel* «kleiderschoos»); — *kutyorodik* : *gugyorodik* (v. ö. *guggan*, *guggyan*); — hogy *guzsorog* mellett is van *kuzsorog*, annak oka a rokon jelentésű *kuczorog*, bár az se lehetetlen, hogy a *kuzsorog* az eredeti v. ö. vogB. *kušeri* «göngyölödik, zsugorodik, ránczosodik»; — *kuksol* : *guggsol*, *gugzsúl*, *guzsgúl* azt hiszem külön eredetű szók s csak egyező jelentésük miatt váltak egyenlő alakúvá; — *kavacs*, *kavics* : *kabics* : *gabics*; — *kövec*s : *göbecs*; — *kacsiba* : *gacsiba* «görbe, horgacs», bizonyára hatással voltak rá a *kajcsos* : *gajcsos*-féle alakok; — *köd* : *göd* (PhilFlor. 89. NySz.); — *kornyadoz* : *gornyadoz* (NySz.), v. ö. *kornyat* : *gornyadt* : *görnyedt*; *gornyaszt* = *gunnyaszt*; *megkortyan* = *meggörnyed* (MTSz.); — *korty* : *gorty*; *kortyog* : *gortyog*, *gortyogat* : *kortyintgat* : *kortyant* : *gortyant*; — *kabógyás* (*kabolgyás* NySz.) : *gabógyás*, *gaborgyás* «féleszű»; — *kepeszkedik*, *kepiczkél* : *gebeszkedik*, *gebiczkél*; — *kutyor* («vízzel telt mély gödör») : *gugyor* («keskeny szűk völgy» Nyr. 7 : 367. valószínűleg jövevényszó); — *kullog* : *gullyog*, *gulloktanac* (NySz.); — *köny* : *göny* (MA. NyK. 16 : 461.); — *kazda* : *gazda*; *kazdag* : *gazdag* (NySz.); — *kinczároz* : *ginczáz* «ficzáncol»; — *kusza* : *gusza* «hulladék kalászik, melyet gereblyével gyűjtenek össze» v. ö. *guzi-buzi* «mindenféle lim-lom», *összeguzmál* «összekuszál». Ezekből ered a szókezdő *g*.

Nem tudom megfejteti a szókezdő *g* eredetét ezekben: *kólcz*, *kócz*, *kosz*; *gócz* «aspro» < tót *kolec* (MUNKÁCSI Halászat 22.); — *kácsa*, *kacsa*, *kácsér* : *gácsi*, *gecze*, *gócza*, *gácsér*; — *koszperd*, *koczperd* : *goszperd* (NySz.).

Olyan szók is vannak, a melyek kezdetén *k* ~ *h*, *g* ~ *h* vál-

takozik. De ezen esetekben gyakran külön szók kombinálásával van dolgunk. Röviden csak elsorolom az idevágó adatokat, nem is kimerítően. Ilyenek:

a) *kavar*: *habar*; *kabarék*: *habaré*; *kuburcz*: *haburcs*, *hibarcs* «híg sár» v. ö. *koborék*, *koboré*; *kuburczol* «összevissza kever» v. ö. *hadar*; bár az se lehetetlen, hogy a spirans cseréje történt mint $\theta\rho\acute{\iota}\xi \sim \tau\rho\epsilon\chi\acute{o}\varsigma$; — *kankalék*: *hankalék* «kútgém, kútostor»; — *kapcziáskodik*: *hepcziáskodik*; — *kerge*: *herge* «szeles» v. ö. *herde-berde*; — *kókkadt* «sáppadt»: *hókkadt* «fakó, színehagyott, sáppadt»; csakhogy *kókad* eredeti jelentése «siccus, omni virore ac vigore exhaustus» (NySz.) v. ö. *kókkad* «sáppad, hervad, lekonyul» (MTSz.), ellenben *hókkadt* < *hóka*; — *kupalag*: *hupolag*, *huppolyag* «tüzes pattanás, fölhólyagzás, hólyagforma daganat». SZINNYEI J. Nyr. 19: 150. azt állítja, hogy *hupolyag* a *hólyag* < *horolyag megmaradt régibb alakja, sőt még ennél is régibb s eredetibb *kupalag*, minthogy teljes megfelelője lp. *koppalak* «pustula, papula», melylyel a MUSz. összehasonlítja. Ez persze lehetetlen, hogy a *hólyag*, *horolyag mellett fenmaradhasson ilyen ősi forma. Sokkal valószínűbb, hogy a *hupolyag* < *hólyag* a *huppad* «fölpuffad, földagad», *hupujka* «hólyag», *hupujkás* «hólyagos» hatása miatt teremtődött; hisz arra vall a többeli $\acute{o} \sim u$ csere is. Elesik tehát a másik feltevés is a *kupalag* szóról, sőt ez is bizonyosan valamiféle kombinálás (talán a *kupa*) eredménye; — *köppöget*, *köppent*, *köppint*: *höppöget* v. ö. *körpent*: *hörpent*; *beköppörczöl* «becsíp, berüg, leissza magát»; — *kúnni*, *kunni*: *humni*, *húnni*; — *kámpol*: *hámpol* «arcsfintorgatással csúfol» (NySz., MTSz.).

b) *galuska*: *haluska* (külön forrásból vagy időből kerültek nyelvünkbe); — *gomolyog*: *homolyog* v. ö. *gomolya*: *homolya*, *homolyka*; — *göbörcs*: *höbörcs* «bibircsó, rög» (v. ö. *hopores*, *höpörcsös*) < *göb*, *göbö* + *göröngy* + *hopores*; — *gője*, *gőlye*, *gőnye* «nösténydisznó, anyadisznó»: *hülye* «hízott disznó» (Palócz); — *gömbörget*, *gömbörög*, *gömböjög*: *hömpölyget*, *hömpölyög*, *hempereg*, *hengerget*; — *gerdül*: *herdül* (de *hërdít*) v. ö. *herde-berde*; — *gunya*: *hunya* (v. ö. *galuska*: *haluska*).

SZÓMUTATÓ.

[Csak a legfontosabb adatokat tartalmazza.]

Rövidítések: cs. = cseremisiz; csu. = csuvas; é. = észt; f. = finn; l. = liv; lp. = lapp; m. = mordvin; mg. = mongol; o. = osztják; sz. = szamojéd; t. = török-tatár nyelvek; vg. = vogul; vt. = votják; z. = zürjén.

bagócza 47.
gabics 50.
gácsér 50.
gácsi 50.
gagan m. 33.
gagákt- vt. 33.
gagó 45.
gágog 33.
gagyos 49.
gaja 47.
gajbatag 49.
gajd 48.
gajdinás 49.
gajdul 50.
gakket lp. 33.
galagyal 32.
galaty 32.
galatyol 32.
gáliczkő 47.
gallet lp. 23.
gallaó 33.
gallaózik 33.
gallóka 33.
gallókázik 33.
galuska 51.
gáncs 47.
gantat 33.
gantaittšiny z. 33.
gar mg. 20.

garatyol 21. 32. 33.
gargget lp. 21. 32.
garkkät- vt. 37.
garńel lp. 20.
garvve- lp. 38.
gatš z. 9.
gatsön z. 9.
gavvre lp. 40.
gavrre lp. 38.
gazza lp. 19.
gaerdne lp. 33.
gaerrat lp. 38.
gaerre lp. 35.
gaersse lp. 35.
gaëw'rë lp. 38.
gebiczkel 50.
gecze 50.
gége 42.
gegóggya 32.
gelegóggyál 32.
gémberelkedik 34.
genel 33.
gentet 33.
gérázik 33.
gerd vt. 34.
gerdti- vt. 35.
gerdül 51.
gerdžät vt. 35.
gerjal- z. 36.

gerjed z. 36.
gertti- vt. 35.
gër-puy vt. 20.
gërjal- vt. 21. 37.
gërža z. 19.
gibäd vt. 44.
gilit vt. 33.
gilt- vt. 33.
gilž- vt. 33.
gir- vt. 37.
girdalt- vt. 37.
gërža z. 20.
giži vt. 19.
giberes 40.
gid vt. 9.
gid vt. 9.
gij- t. 23.
gilal- z. 34.
gilil 34.
gilöd z. 34.
giljot lp. 32.
gilöd z. 34.
ginczár 50.
girbe 41.
girbics 40.
girbmedet lp. 21.
girde- lp. 36.
girizel 37.
girjy z. 37.

- gør* vt. 33.
gørt- vt. 33.
goarvve lp. 40.
góbé 47.
gobmar lp. 41.
gobmat lp. 41.
gobmerde- lp. 41.
gócz 50.
gócza 50.
gogi vt. 42.
gogył- z. 38.
golggat lp. 23.
gomolyog 51.
gond 11.
gop vt. 43.
goppat lp. 43.
goppe lp. 43.
goral- z. 37.
goräkjal- vt. 37.
gorzi- z. 21.
goszperd 50.
göbbeszkedik 41.
göbe 42. 44.
göbecs 50.
göbedék 42.
göbész 42.
göböd 44.
göbölye 44.
göbörcs 51.
göbörödik 34.
göbü 44.
göczög 37.
göcs 34.
göcsört 34.
göge 51.
góg 42.
gögöj-szemü 42.
gögör z. 38. 40.
gögört- z. 38.
gögral- z. 38.
gömböjög 51.
göny 50.
gönye 51.
göp z. 43.
göpöl z. 43.
- göpt* z. 43.
gör 34.
gör- z. 37.
görbe 39. 41.
görbed 41.
görcs 34.
görcsös 35.
görd vt. 34.
görd- z. 36. 37.
gördül 38.
gördzem z. 34.
görgés 36.
görget 36.
görhe 36.
görhes 35.
görhö 36.
görhöny 36.
görnicsöl 36.
görnyed 38. 41.
görnyöl 37.
göröd z. 34.
görög 38. 41.
görökty- z. 36.
görönczöl 37.
görözdöl 37.
görzgal- z. 34.
görzsöd 38. 41.
görzsöny 36.
göts t. 32.
gözsörtös 34.
guba 43.
gubankodik 41.
gubbad 41.
gubiräs vt. 40. 41.
gubre vt. 40.
gud- vt. t. 37.
gudjy- z. 37.
gudon vt. 37.
gudu 37.
gug z. 45.
guga 41.
guggol 45.
guggolás 45.
guggos 45.
gugó 45.
- gugödney* z. 45.
gugön z. 45.
guguj 45.
gugyor 50.
gugyorodik 28.
gulásztra 47.
gulz- vt. 33.
gumbyr z. 40. 41.
gunya 51.
guöppe lp. 43.
gur vt. 21. 37.
gurba 41.
gurgács 39.
gurgucz 39.
gurgulya 39.
gurgyesz 47.
guriga 39.
gurog 39.
guröd- z. 37.
gurz- vt. 21.
gusza 50.
gufo vt. 37.
guzi 50.
guzmál 50.
guzsorog 50.
gübe 42.
gübü 42. 44.
gübül 44.
gügü 41.
gümbeszkedik 41.
gürz- vt. 21.
gybad z. 44.
gybal- z. 44.
gyljal- z. 32.
gyljed- z. 32.
györ z. 33.
györt- z. 33.
hab 5. 44.
habar 51.
had 5.
hág 5.
hagy 6.
hagymáz 12.
haj 15.
háj 6.

<i>hajar</i> sz. 13.	<i>herkál</i> 18.	<i>ħajtep</i> vg. 6.
<i>hajlık</i> 7.	<i>hodai</i> 10.	<i>ħāl-</i> t. 6.
<i>hajnal</i> 13.	<i>hokkadt</i> 51.	<i>ħāl-</i> vg. 15.
<i>hajó</i> 6.	<i>hol</i> 9.	<i>ħalēvat</i> o. 10.
<i>hajt</i> 6.	<i>hold</i> 10.	<i>ħalgi</i> vg. 8.
<i>halni</i> 7.	<i>hollali nep</i> 10.	<i>ħali-</i> mg. 8.
<i>hal</i> 7.	<i>holló</i> 10.	<i>ħali</i> vg. 8.
<i>hál-</i> 7.	<i>holmi</i> 16.	<i>ħalp</i> vg. 15.
<i>halad</i> 8.	<i>holnap</i> 10.	<i>ħām-</i> t. 6.
<i>hálea</i> sz. 7.	<i>holta kelve</i> 10.	<i>ħanalem</i> o. 5.
<i>hall</i> 8.	<i>holval</i> 10.	<i>ħāngi</i> vg. 5.
<i>halnal</i> 15.	<i>hólyag</i> 51.	<i>ħanl</i> vg. 11.
<i>háló</i> 8.	<i>homlót</i> 10.	<i>ħańsi</i> vg. 11.
<i>hámpol</i> 51.	<i>homlok</i> 10.	<i>ħanitlem</i> o. 11.
<i>hamu</i> 8.	<i>homolyog</i> 51.	<i>ħāp</i> vg. 6. 7.
<i>hanial</i> 15.	<i>hónalj</i> 11.	<i>ħarada-</i> mg. 16.
<i>hankalék</i> 51.	<i>horkol</i> 16. 22.	<i>ħargiss</i> mg. 16.
<i>hanyatt</i> 8.	<i>hornyol</i> 15. 37.	<i>ħari</i> t. 20.
<i>haragszik</i> 15.	<i>horóki tung</i> 18.	<i>ħariyoza-</i> mg. 16.
<i>harakáj</i> 17.	<i>horol</i> 15.	<i>ħardagan</i> o. 18.
<i>hárám</i> 16.	<i>hortyog</i> 36.	<i>ħaro-</i> mg. 15.
<i>behárámol</i> 16.	<i>horzsol</i> 15.	<i>ħaroyol</i> mg. 15.
<i>haris</i> 17.	<i>hosszú</i> 11.	<i>ħaról</i> mg. 15.
<i>harka</i> 18.	<i>hőbörös</i> 51.	<i>ħarul</i> mg. 15.
<i>harkáj</i> 18.	<i>hömpölyög</i> 51.	<i>ħartemdem</i> o. 15.
<i>harkács</i> 18.	<i>höppöget</i> 51.	<i>ħarzagán</i> o. 18.
<i>harkály</i> 17.	<i>hörpent</i> 51.	<i>ħasáp</i> vg. 12.
<i>harkány</i> 17. 18.	<i>hugy</i> 12.	<i>ħasi</i> vg. 12.
<i>három</i> 8.	<i>húgy</i> 12.	<i>ħasmäti</i> vg. 12.
<i>harukár</i> 19.	<i>humni</i> 51.	<i>ħat</i> o. 9.
<i>hasít</i> 8.	<i>huny</i> 11.	<i>ħat-</i> o. 7.
<i>hat</i> 8.	<i>hunya</i> 51.	<i>ħažap</i> o. 12.
<i>hát</i> 8.	<i>hunyorít</i> 11.	<i>ħāj</i> vg. 15.
<i>hattyú</i> 9.	<i>hupolyag</i> 51.	<i>ħāji</i> vg. 6.
<i>ház</i> 9.	<i>hurít</i> 16.	<i>ħāli</i> vg. 7.
<i>héj</i> 15.	<i>hurogat</i> 16.	<i>ħālmāli</i> vg. 7.
<i>héju</i> 15.	<i>huroł</i> 16.	<i>ħgmi</i> vg. 10.
<i>héjju</i> 15.	<i>húz</i> 12.	<i>ħgmitayti</i> vg. 10.
<i>hempereg</i> 51.	<i>hülye</i> 51.	<i>ħāngā</i> vg. 9.
<i>hengerget</i> 51.	<i>ħad-</i> o. 7.	<i>ħgni</i> vg. 8.
<i>hepcziáskodik</i> 51.	<i>ħallem</i> o. 7.	<i>ħant</i> vg. 5.
<i>herde-berde</i> 51.	<i>ħagör-</i> mg. 25.	<i>ħarçi</i> vg. 17.
<i>herdül</i> 51.	<i>ħaguraj</i> mg. 25.	<i>ħars-ħars</i> vg. 17.
<i>herge</i> 51.	<i>ħāħrai</i> o. 17.	<i>ħartzen</i> vg. 18.
<i>herkáj</i> 17.	<i>ħaj-</i> o. 6.	<i>ħarti</i> vg. 16.

zasä vg. 11.
zat vg. 8.
zätän vg. 9.
zeiredem o. 15.
zevel csu. 13.
zir- csu. 15.
zoda o. 16.
zōdai-zunt o. 10.
(kat-)hozni vg. 11.
zoxt- o. 6.
zoj- o. 6.
zoje o. 10.
zajem o. 8.
zoiu t. 6.
zoiun- t. 6.
zol vg. 10.
öl vg. 16.
zolaem o. 7.
zoliu vg. 16.
ölöp o. 8.
zoleut o. 10.
öli vg. 8.
zolit vg. 10.
zollem o. 7.
zom csu. 5.
zom o. 10.
zomdá o. 10.
zomalü o. 10.
zombéltlem o. 10.
zomla o. 10.
zon o. 8. 11.
zon o. 13.
zoidil o. 14.
zoiem o. 11.
zonén-pete o. 11.
zongra o. 17.
zonnoz o. 11.
zons- o. 13.
zonsipta o. 13.
zonslem o. 13.
zonsman o. 13.
zout o. 12.
zonza o. 9.
öp o. 6.
zordem o. 16.

zorem o. 15.
zorétem o. 16.
zorgo-ul mg. 18.
zorja mg. 16.
zorjan mg. 16.
zōs vg. 12.
zos- o. 12.
öt o. 9.
ot o. 9.
otä vg. 9.
otäl' vg. 9.
ote o. 10.
otél vg. 9.
otény o. 9.
oteny o. 10.
oti vg. 10.
zotojānzat o. 10.
zu o. 11.
ü o. 11.
zuj vg. 13.
zugi vg. 7.
zul vg. 7.
ul o. 7.
ul vg. 12.
ulaz o. 10.
uléz o. 10.
ülem o. 8.
ül'i vg. 6.
üllem o. 8.
zum vg. 10.
zump vog. o. 5.
ün vg. 10.
uné o. 9.
zunémtalem o. 11.
zungen-pat o. 11.
züns vg. 12.
ünt vg. 8.
ünti vg. 9.
zütil o. 14.
unža o. 9.
zura csu. 25.
zuran o. 16.
zurčka csu. 18.
ürém vg. 8.
üreti vg. 15.

zurmem o. 15.
zursadem o. 15.
ürteli vg. 15.
zuruk csu. 25.
üs vg. 12.
üsäti vg. 8.
usililem o. 12.
üs- o. 12.
üslem o. 12.
üsia zo o. 12.
ut o. 8.
ut o. 7.
üt- vg. 6.
utan mg. 9.
ütayli vg. 8.
ütäi' vg. 8.
uv- csu. 6.
uz o. 12.
uzili- o. 12.
ürä mg. 16.
jol- csu. 6.
jul- csu. 6.
karari f. 39.
kabarih lp. 41.
kabócza 47.
kabógyás 50.
kaczároz 24.
kacs 19.
kač- t. 24.
kácsa 50.
kacsiba 50.
kacsint 22.
kacsó 19.
kada 38.
kagaki- cs. 33.
kagan t. 33.
kagyló 47.
kaila f. 14.
kaimo f. 13.
kaimota f. 14.
kaislal- o. 22.
kait- t. 23.
kaj- csu. t. 23.
kaj- cs. 23.
kaj- m. 23.

kaj-neszes 49.
kaija sz. 13.
kajasta- f. 14.
kajata f. 17.
kajesos 49.
kaje f. 13.
kajene- f. 14.
kajgona 46.
kajik t. 6. 7.
kajla 48. 49.
kajmó 48.
kajos f. 13.
kajt 22.
kajti 22.
kajtár 23. 24.
kajtárkodik 23. 24.
kajtat 22.
kaju f. 13.
kal- t. 6.
kale-zui o. 23.
at-kalem o. 23.
kaliba 47.
kaliczka 50.
kámpol 51.
kampu f. 40.
kampura f. 41.
kangai- t. 27.
kongal t. 26. 27.
känge- é. 27.
kangirak t. 27.
kangirü t. 26.
kanittaa f. 33.
kankad 26.
kankai- l. 27.
kankalék 26. 51.
kankarikó 26.
kankera f. 27.
kankku f. 27.
kankó 50.
kani f. 8.
kanši vg. 13.
kantár 47.
kánya 47.
kapczyáskodik 51.
káppek lp. 44.

kar o. 17.
kar vg. 17.
kar 19. 21.
(ki)kar z. 19.
kar t. 20.
karačaj t. 18.
karag t. 20.
kárál 21.
karám 16.
karang- cs. 39.
karase- lp. 15.
karate- lp. 15.
karatyol 21. 32. 36.
koraža t. 20.
karča t. 17. 18.
karčegan m. 18.
karčes lp. 22.
karčyga t. 18.
karcsú 22.
kárdindl 48.
kardniel lp. 20.
karegel lp. 20.
karés vg. 22.
karga t. m. 18.
karga- t. 16.
kargč cs. 18.
kargiš t. 16.
kargi vg. 21.
kargi- z. 21.
kargo m. 18.
karhite- lp. 16.
kari t. 20.
karicsál 21.
karika 39.
karing 39.
kariš o. 22.
karit 39.
karitál 21.
karjos 20.
karju- é. 21.
karkaitny z. 16.
karkara t. 17.
karkal- cs. 22.
karkilda- t. 22.
karknit- z. 16.

karoš cs. 17.
károq 21.
káromkodik 21.
karódný z. 16.
kárpál 21.
kars vg. 22.
karš csu. 17.
karše cs. 17.
kartaga t. 18.
karvaly 17.
karvas 20.
karzi- z. 21.
kaš- csu. 24.
käseli vg. 22.
käsi vg. 24.
kaslem o. 24.
kästi vg. 24.
käs o. 13.
kašad- o. 22.
kašalał- o. 22.
kašan- t. 12.
kašat- o. 22.
kašmus o. 13.
katt lp. 15.
kaur- t. 25.
kauvar lp. 38.
kavar 51.
kavis- t. 25.
karics 50.
kävrēm o. 25.
kavvar lp. 38.
kažal- z. 22.
kažar- csu. 24.
kazda 50.
kazdag 50.
käkk é. 42.
käli vg. 23.
käns m. 19.
känže m. 19.
kärdnot lp. 34.
käreä f. 36.
käristä f. 36.
kärnätä f. 36.
kärrittüä f. 36.
kärse lp. 39.

- kärš* cs. 17.
käyrä f. 41.
kebel 50.
ked m. 15.
keferczél 25.
kelam cs. 23.
keŋk é. 27.
kepeszkedik 50.
keprös z. 40.
ker m. 35.
kēr é. 38.
kerä f. 35.
keräkkä f. 35.
kerät- vt. 37.
kerätä f. 35.
kerēkon vt. 35.
kérés o. 22.
kerettyü 37.
kerge 51.
kerho f. 38.
keri f. é. 38.
kerknan m. 36.
kerla- o. 39.
kermä f. 34.
kernan m. 36.
kerreg 37.
kert- vt. 35.
kerül cs. 30.
kēsēm o. 24.
kesi f. 15.
ketet 22.
kétüan m. 34.
kevēfe- m. 38.
kēverl- o. 25.
kezi é. 15.
kčččk csu. 19.
kččka csu. 19.
kēr- vt. 15.
kērgan m. 37.
kērle- csu. 22.
kērsi m. 17.
kčjčk csu. 19.
khajtut- vg. 7.
khargut- t. 16.
kharsim vg. 17.
khqrji vg. 15.
khqsiti vg. 24.
khqsémtē vg. 8.
khōj- vg. 7.
(lol-)khōner vg. 11.
khojaš t. 13.
khōjlqlē vg. 7.
kholē vg. 7.
khoňš vg. 12.
khul o. 7.
khulēm vg. 8.
khulp vg. 8.
khultēy o. 10.
khunē vg. 11.
khunš vg. 19.
khuš-wūt vg. 12.
khūti vg. 8.
khwāsi vg. 8.
khwqise vg. 11.
khwānit- vg. 11.
khwqri vg. 15.
khwerēz vg. 10. 18.
khwoiti vg. 6.
khwolili vg. 6.
khwolti vg. 6.
khucui vg. 7.
kia z. 13.
kil vt. 12.
kimal- z. 11.
kimät vt. 11.
kimin z. 11.
kimös z. 11.
kin- vt. 11.
kingrai- t. 26.
kiŋir t. 27.
kiūirt- vt. 11.
kir- vt. t. 15.
kīr z. 15.
kiräkt- vt. 16. 21.
kirgai t. 17.
kirgaul t. 18.
kirgu t. 17.
kiri- t. 15.
kiris t. 16.
kiriž vt. 39.
kirkila- t. 22.
kirkira t. 17.
kirna- m. 16.
kirš- z. 15.
kiržal- vt. 16.
kide- é. 12.
kieri- f. 38.
kievr lp. 38.
kil csu. 9.
kil z. v. 15.
kilincs 48.
kilkäti vg. 34.
kinczáro 50.
kiŋk é. 24.
kingrai- t. 27.
kinka f. 27.
kiperä f. 40.
kira- é. 21.
kirä m. 35.
kirga- é. 21.
kirgeč lp. 18.
kirgil t. 18.
kirin é. 21.
kirinks m. 35.
kirjua f. 21.
kirkua f. 21.
kirnan m. 35.
kirnä m. 35.
kirte- lp. 39.
kirzsa 48.
kitu- f. 12.
kiverä f. 38. 40.
kiwerda- é. 38. 40.
kiž cs. 19.
klázli 48.
kláris 47.
kōj vt. 6.
koloi- t. 23.
korgoš- cs. 38.
koring- cs. 22.
korkal- cs. 15.
ko cs. 5.
kobolya 43.
koczog 24.
koczorász 24.

- kócsagos* 49.
kočla- t. 24.
kođjaš z. 37.
kođjy- z. 37.
kōer é. 40.
kofernyál 25.
kőficz 25.
kofirczol 25.
kofrityol 25.
kog- t. 6.
kōgar é. 38.
koi f. 13.
koišlan- cs. 14.
koit é. 13.
koita é. 13.
koj- vg. cs. 23.
kojak t. 6.
kojöl t. 6.
kojtat 22.
kojtöl 50.
kojtorog 22.
koju t. 6.
kokka f. 42.
kókkadt 51.
kokkara f. 42.
kol t. 20.
kola z. 9.
kōlank o. 10.
kōlez 50.
kole sz. 7.
koli é. 23.
koloncz 47.
kom t. 5.
koman m. 11.
komdos cs. 11.
kōmelda- é. 40.
komtaš cs. 11.
konča- m. 11.
koúe- m. 11.
kongeltaa f. 26. 27.
kongertaa f. 26. 27.
konggilo vt. 26.
konggiro vt. 26. 27.
kongorgat 26.
konggota- é. 26.
konka f. 27.
konkaroita f. 26.
konkclo f. 20.
konkero f. 26.
konkka f. 27.
konkkia f. 27.
konko f. é. 27.
konkorodik 26.
kojkrane é. 26.
koitse- m. 11.
koňš- cs. 12.
ko^ope lp. 43.
kópé 47.
kopēke l. 43.
kopola 43.
koppa f. 43.
koppmu lp. 41.
korak t. 25.
koram m. 16.
korata f. 16.
korczog 21.
kōrd é. 40.
kordé 50.
kordovány 47.
korég o. 18.
korék csu. 25.
korfínyál 25.
korhta- m. 21.
koriš m. 17.
kōrin é. 21.
korista f. 16.
korkirat- t. 22.
korku- é. 39.
korla- t. 22.
kornata f. 21.
kornyadoz 50.
kornyál 21. 37.
kornyat 50.
kornyicsol 21.
kornyikál 21. 37.
kornyikol 21.
kóró 25. 47.
koro- t. 25.
koroq 21. 37.
korsata f. 18.
korskan é. 16.
korse lp. 34.
korš m. 17.
korta- m. 21.
korty 50.
kortyog 21.
kos- z. csu. 24.
kostašk- vt. 27.
koš- t. 24.
koški- vt. 24.
koslár 25.
koslat 24.
koslatéroz 24.
kosléroz 24.
koštám cs. 24.
kőszál 23. 25.
koszmorodik 23.
koszog 23.
koszperd 50.
(el-)koszrog 23.
kotan t. 9.
kotécz 47.
kótya 49.
kótyagos 49.
kótyalagos 49.
kou sz. 13.
kov- t. 6.
kővályog 23.
kōwer é. 40.
kovera f. 40.
kōverl- o. 25.
kovra t. 25.
kōbar é. 40.
köd 50.
kölöngy 47.
kōmörödik 34.
kōmp- vg. 44.
kōngeráli vg. 26.
kőyka l. 27.
kőpecz 43.
kőppint 51.
kőppöget 51.
kőpü 42. 43.
kör 38.
kör- z. 39.

körlo- csu. 21.
körpent 51.
kört- z. 35.
kövecs 50.
kövrö l. 40.
kövrös l. 38.
köyreä f. 41.
krajczár 47.
kréta 47.
kü- t. 6.
kuczorog 28.
kucsma 47.
kuczorodik 28.
kúdorog 23.
kufar- 25.
kuj- vg. 23.
kuja sz. 13.
kujas t. 13.
kujö t. 6.
kujtorog 22.
kukil l. 42.
kukkan 28.
kukku f. 42.
kukora 26.
kukorodik 26. 27.
kukós 45.
kuksol 50.
kula- t. 23.
kule- é. cs. 23.
kulata- é. 23.
kulge- é. 23.
kulkea f. 23.
kulku f. 23.
kullog 50.
kulo f. 23.
künni 12. 51.
kum- cs. 11. 12.
kumara f. 11. 40. 41.
kumo f. 40. 41.
kunczorog 28.
kungirjal- vt. 26.
kungiro vt. 26.
kunkor 26.
kunkorik 26.

kunl' o. 14.
kunš o. 19.
kuntorog 28.
kunyhó 48.
kunytyorog 28.
kuo vt. 15.
kuopata f. 43.
kuoppa f. 43.
kuoppero f. 43.
kuorset lp. 16.
kupa 43. 45.
kupalag 51.
kupea f. 41.
kupera f. 41.
kupolya 43.
kur vt. 20.
kur- t. 25.
kura t. 25.
kura- é. 21.
kurczant 21.
kurdol 21.
kure f. 39.
kurek o. 18.
kurgat 21.
kurgi- z. 21.
kurgyál 21.
kurjant 21.
kurjombál 21.
kurili vg. 21.
kurista f. 21.
kuritawé vg. 21.
kurittyol 21.
kurkinda- t. 22.
kurkula- t. 21.
kurkku f. 22.
kurksi- z. 21.
kurnuta f. 21.
kuro vt. 25.
kurrog 21.
kurru f. 39.
kurskaa f. 21.
kuru t. 25.
kuruk t. 25.

kurutyol 21.
kuruzzol 50.
kušpi vg. 24.
kušt- cs. 24.
kusza 50.
kutat 22.
kutyor 50.
kutyorog 22. 28.
kuurim o. 25.
küdi é. 34.
küdisema é. 34.
kügar é. 38. 40.
kün é. 19.
künka l. 27.
küpi 42.
kür é. 38.
küra- é. 38.
küz é. 19.
kykkä f. 42.
kykrä- f. 38. 40.
kyl- z. 15.
kymereä f. 40.
kynsi f. 19.
kyrä é. 38.
kyrmy f. 40.
kystask- vt. 24.
kyšäs- z. 24.
kyry é. 39.
kyž z. 19.
kwala vt. 9.
kwäli vg. 23.
kwara vt. 21.
kwärät- vt. 21.
kwarget- vt. 21.
kwäj- vg. 23.
kwäns vg. 19.
kwons vg. 19.
kwos vg. 19.
mos vg. 12.
moš o. 12.
mož cs. 12.
muš o. 12.
omo cs. 5.

- 20 f. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István*. II. *Vasary Kolozs*. III. *Révész Imre*. 1 K 20 f. — VII. *Bartalus István*: Emlékbeszéd Mátyás Gábor l. t. felett. 20 f. — VIII. *Barna Ferdinánd*: A mordvaiak történelmi viszonyosságai. 40 f. — IX. *Télffy Iván*: Eranos. 40 f. — X. *Joannovics György*: Az ik-es igékről. 80 f. (1876.)
- VII. k.** I. *Barna Ferdinánd*: Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. 1 K. — II. *Budenz József*: Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvhasználatára. 20 f. — III. *Zichy Antal*: Lessing. 40 f. — IV. *Barna Ferdinánd*: Kapesolat a magyar és szuomi irodalom között. 20 f. — V. *Barna Ferdinánd*: Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. 60 f. — VI. *Télffy Iván*: Rankavis Kleon új-görög drámája. 60 f. — VII. *Imre Sándor*: A nevek uk ésük személynagairól. 40 f. — VIII. *Ballagi Mór*: Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. 40 f. — IX. *Vámbery Ármín*: A török-tatár nép primitív culturájában az égi testek. 20 f. — X. *Volf György*: Bátori László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. 20 f. (1877—1879.)
- VIII. k.** I. *Dr. Ábel Jenő*: Corvin-codexek. 1 K 20 f. — II. *Barna Ferdinánd*: A mordvaiak pogány istenei s ünnepei szertartásai. 1 K. — III. *Dr. Genetz Arvid*: Orosz-lapp utazásomból. 40 f. — IV. *Gr. Zichy Ágost*: Tanulmány a japáni művészetről. 2 K. — V. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. 20 f. — VI. *Hunfalvy Pál*: Ukkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. 40 f. — VII. *Mayer Aurél*: Az ugynevezett lágy aspiráták phoneticus értékéről az ó-indben. 1 K 20 f. — VIII. *Dr. Ábel Jenő*: Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. 1 K 60 f. — IX. *Dr. Pozder Károly*: Ujperza nyelvjárások. 1 K. — X. *Imre Sándor*: Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. 60 f. (1879—1880.)
- IX. k.** I. *Budenz J.*: Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. 20 f. — II. *Gr. Zichy Ágost*: A Boro-Budur Jáva szigetén. 80 f. — III. *Ballagi Mór*: Nyelvünk újabb fejlődése. 40 f. — IV. *Vámbery Ármín*: A hunnok és avarok nemzetisége. 60 f. — V. *Hunfalvy Pál*: A Kún- vagy Petrarka-codex és a kúnok. 60 f. — VI. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Lewes Henrik György külső tag felett. 10 f. — VII. *Barna Ferdinánd*: Ős vallásunk főistenei. 80 f. — VIII. *Dr. Ruzsicska Kálmán*: Schopenhauer aesthetikája. 20 f. — IX. *Barna F.*: Ős vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. 60 f. — X. *Dr. Kont Ignác*: Lessing mint philologus. 60 f. — XI. *Bogisich Mihály*: Magyar egyház népének a XVIII. századból. 1 K. — XII. *Simonyi Zsigmond*: Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. 40 f. (1880—1881.)
- X. k.** I. *Simonyi Zsigmond*: A jelentéstan alapvonalai. 60 f. — II. *Heinrich Gusztáv*: Etzelburg és a magyar húnmonda. 40 f. — III. *Hunfalvy Pál*: A M. T. Akadémia és a szémi irodalmi társaság. 40 f. — IV. *Joannovics György*: Értsük meg egymást. 60 f. — V. *Ballagi Mór*: Baranyai Deesi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. 20 f. — VI. *Dr. Pecz Vilmos*: Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusaival. 1 K 20 f. — VII. *Szász Károly*: Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. 20 f. — VIII. *Bogisich Mihály*: Cationale et Passionale Hungaricum. 60 f. — IX. *Jakab Elek*: Az erdélyi hirlap-irodalom története 1848-ig. 1 K. — X. *Heinrich Gusztáv*: Emlékbeszéd Klein Lipót Gynla kültag felett. 80 f. — XI. *Bartalus István*: Ujabb adalékok a magyar zene történelméhez. 80 f. — XII. *Bánóczi József*: A magyar romanticismus. 20 f. — XIII. *Bartalus I.*: Ujabb adalék a magyar zene történelméhez. 80 f. (1882.)
- XI. k.** I. *Hunfalvy Pál*: Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? 40 f. — II. *Télffy Iván*: Ujgörög irodalmi termékek. 80 f. — III. *Télffy Iván*: Középkori görög verses regények. 60 f. — IV. *Dr. Pozder Károly*: Idegen szók a görögben és latinban. 1 K. — V. *Vámbery Ármín*: A csuvasokról. 60 f. — VI. *Hunfalvy Pál*: A számlálás módjai és az év hónapjai. 40 f. — VII. *Majláth Béla*: Telegli Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. 20 f. — VIII. *Dr. Kiss Ignác*: Káldi György nyelve. 1 K. — IX. *Goldziher Ignác*: A muhammedán jogtudomány eredetéről. 20 f. — X. *Barna Ferdinánd*: Vámbery Ármín «A magyarok eredete» czimű műve néhány főbb állításának bírálata. 1 K 20 f. — XI. *Ballagi Mór*: A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr. 40 f. — XII. *Vámbery Ármín*: A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. 60 f. (1883—1884.)
- XII. k.** I. *Dr. Kont Ignác*: Seneca tragédiái. 1 K 20 f. — II. *Dr. Nagy Sándor*: Szombatos codexek. 60 f. — III. *Szász Béla*: A reflexiv és vallásérköcsi elem a költészetben s Longfellow. 60 f. — IV. *Kúnos Ignác* és *Munkácsi Bernát*: A belviszonyragok használata a magyarban. 1 K. — V. *Vámbery Ármín*:

- A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. 1 K. — VI. *Volf György*: Kik-től tanult a magyar írni, olvasni? 1 K. — VII. *Thury József*: A kasztamuni-i török nyelvjárás. 1 K. — VIII. *Télffy Iván*: Nyelvészeti mozgalmak a mai görögöknél. 40 f. — IX. *Kalmány Lajos*: Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. 40 f. — X. *Brassai Sámuel*: A mondat dualismusa. 1 K 20 f. — XI. *Gr. Kuun Géza*: A kunok nyelvéről és nemzetiségéről. 80 f. — XII. *Ábel Jenő*: Isota Nogarola. 1 K. (1884—1885.)
- XIII. k.** I. *Heinrich G.*: Kudrun, a monda és az eposz. 80 f. — II. *Barna F.*: A votják nép multja és jelene. 60 f. — III. *Goldziher I.*: Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. 80 f. — IV. *Ábel Jenő*: A homeroszi Demeter-hymnusról. 1 K. — V. *Barna Ferdinánd*: A votjakok pogány vallásáról. 40 f. — VI. *Szarvas Gábor*: A régi magyar nyelv szótára. 20 f. — VII. *Budenz J.*: Egy kis viszhang Vámbéry Ármin ur válaszára. 40 f. — VIII. *Szilvy Kálmán*: Ki volt Calepinus magyar tolmácsa. 20 f. — IX. *Bogisich Mihály*: Szegedi Lénárt énekeskönyve. 1 K. — X. *Joannovics György*: Szőrendi tanulmányok. I. rész. 60 f. — XI. *Pecz Vilmos*: A kisebb görög tragikusok tropusai 20 f. — XII. *Télffy Iván*: Heraclius. Rankavis Leon hellén drámája. 60 f. (1885—1886.)
- XIV. k.** I. *Ábel Jenő*: Az ó- és középkori Terentius biographiák. 80 f. — II. *Joannovics György*: Szőrendi tanulmányok II. rész. 80 f. — III. *Barna F.*: A mordva nép házassági szokásai. 60 f. — IV. *Télffy Iván*: Jelentés ujhellen munkákról. 60 f. — V. *Kalmány Lajos*: Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. 20 f. — VI. *Pulnoky Miklós*: Etymologicum magnum Romanie. 40 f. — VII. *Simonyi Zsigmond*: A magyar szótók. 60 f. — VIII. *Simonyi Zsigmond*: A nyelvújítás történetéhez. 40 f. — IX. *Brassai Sámuel*: Szőrend és accentus. 80 f. — X. *Télffy Iván*: Három franczia hellenista és a volapük. 40 f. — XI. *Némethy Géza*: Euhemerii reliquiae. 1 K 20 f. — XII. *Vikár Béla*: Gáti István steganographiája, kapcsolatban a modern stenographiával. 80 f. (1887—1889.)
- XV. k.** I. *Dr. Schreiner Márton*: Az iszlám vallásos mozgalmak az első négy században. 60 f. — II. *Haraszti Gyula*: André Chénier költészete. 3 K. — III. *Simonyi Zsigmond*: Kombináló szóalkotás. 80 f. — IV. *Hunfalvy Pál*: Az aranyosszéki mohácsi nyelvemlékek. 30 f. — V. *Zichy Antal*: Psychiatria és politika. 20 f. — VI. *Télffy Iván*: Ujabb hellén munkák és a hellén nyelvtanítás. 1 K 20 f. — VII. *Ponori Thewrewk Emil*: A magyar zene tudományos tárgyalása. 40 f. — VIII. *Asbóth Oszkár*: A hangsúly a szláv nyelvekben. 1 K 60 f. — IX. *Simonyi Zsigmond*: A nyelvújítás és az idegenszerűségek. 1 K 20 f. — X. *Télffy Iván*: Kisfaludy Károly «Mohács»-a görögül. 80 f. — XI. *Dr. Kégl Sándor*: Tanulmányok az újabbkori persa irodalom történetéből. 3 K. — XII. *Gróf Kuun Géza*: Ujabb adatok a kún Petrarca-Codexhez. 30 f. (1889—1892.)
- XVI. k.** I. *Finály Henrik*: A besztercei szöszedet. 4 K. — II. *Goldziher Ignác*: A pogány arabok költészetének hagyománya. 1 K 20 f. — III. *Asbóth Oszkár*: A szláv szók a magyar nyelvben. 90 f. — IV. *Pecz Vilmos*: Paraspondylos Zotikos költeménye a várnai csatáról. 60 f. — V. *Télffy Iván*: Új-görög munkák ismeretése. 40 f. — VI. *Télffy Iván*: Két új-görög nyelvtan magyarul és a mai görög verstan. 40 f. — VII. *Szamotyi István*: A Murelius-féle latin-magyar szójegyzék 1533-ból. 1 K. — VIII. *Hegedűs István*: Guarinus és Janus Pannonius. 1 K 60 f. — IX. *Dr. Kúnos Ignác*: Kisázsia török dialektusairól. 90 f. — X. *Hegedűs István*: Dicsének Jacobus Ant. Marcellusra. Irta Janus Pannonius. (1892—1897.)
- XVII. k.** I. *Dr. Mahler Ede*: Egyiptológiai tanulmányok a chronologia köréből. 30 f. — II. *Kúnos Ignác*: Naszreddin hodsa tréfái. 3 K. — III. *Dr. Kégl Sándor*: A perzsa népdal. 90 f. — IV. *Melich János*: Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? 1 K 20 f. — V. *Kozma Ferencz*: Brassai Sámuel mint æsthetikus és műkritikus. 2 K. — VI. *Décsi Lajos*: Sz. Agoston regulának magyar fordítása Cælius (Bánffy) Gergelytől. 2 K. — VII. *Vadnai Károly*: Csakó Zsigmond ismeretlen drámái költeménye. 30 f. — VIII. *Gyomlay Gyula*: Szent István veszprémiölgyi donatiójának görög szövegéről. 1 K 20 f. — IX. *Mahler Ede*: Adalékok az egyiptomi nyelvhez. 60 f. — X. *Id. Szinnyei József*: Az első magyar bibliographus. 60 f. (1898—1901.)
- XVIII. k.** I. *Gyomlay Gy.*: Bölcs Leo Taktikája mint magyar történelmi kútforrás. 1 K. 20 f. — II. *Katona L.*: Temesvári Pelbárt Példái. 1 K 20 f. — III. *Némethy G.*: A római elegia viszonya a göröghöz. 48 f. — IV. *Thury J.*: A «Behdset-ül-Lugat» csagatáj szótár. 1 K 20 f. — V. *Katona L.*: Alexandriai sz. Katalin legendája középkori irodalmunkban 1 K 60 f. — VI. *Dr. Cserép J.*: Határidőszámítás a rómaiaknál. 40 f. — VII. *Thury J.*: Török nyelvemlékek a XIV. század végéig. 1 kor.